

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YAZILI KAYNAKLARA GÖRE
HİTİTLER DEVRİNDE KADIN RİTÜELLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet ŞAHİN

Danışman
Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Nevşehir

Temmuz, 2023

T.C
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YAZILI KAYNAKLARA GÖRE
HİTİTLER DEVRİNDE KADIN RİTÜELLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet ŞAHİN

Danışman
Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Nevşehir

Temmuz, 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde hazırlandığını beyan eder, aynı zamanda kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Mehmet ŞAHİN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

Yazılı Kaynaklara Göre Hititler Devrinde Kadın Ritüelleri adlı Yüksek Lisans Tezi,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez
Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Danışman

Mehmet ŞAHİN

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Lütü Gürkan GÖKÇEK

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU danışmanlığında Mehmet ŞAHİN tarafından Yazılı Kaynaklara Göre Hititler Devrinde Kadın Ritüelleri adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

Danışman Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU

İmza

Üye: Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Senem DİNÇ

Onay:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun.....Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu tezimi yazarken bana destek olan ve yol gösteren birçok kişiye minnettarım. Öncelikle, Danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU' ya teşekkür etmek isterim. Bana her zaman akademik ve kişisel olarak rehberlik etti ve tezimin kalitesini arttırmak için değerli önerilerde bulundu. Ayrıca, Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK, Dr. Öğr. Senem DİNÇ Dr. Hasan TUNCER ve Öğr. Dr. İsmail ÇALIKUŐU'na teŐekkürlerimi sunarım. Onlar da tezimle ilgili faydalı geri bildirimler verdiler ve araŐtırmamı zenginleŐtirdiler. Bunun yanında, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü hocalarıma da minnettarım. Onlar sayesinde tarih alanında bilgimi ve becerimi geliŐtirdim. Son olarak, tez yazım süresince maddi, manevi varlıklarını her zaman hissettiğim ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teŐekkürü borç bilirim. Başta babam Celal ŞAHİN, annem Őengül ŞAHİN, kardeşim Muhammet Ali ŞAHİN, Deniz ŞAHİN ve amcam Yunis ŞAHİN olmak üzere, bana inanan ve güvenen herkese sonsuz Őükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Çalışmanın konusu olan kadınlar, tarihin başlangıcından bu yana birçok sosyal statüye sahip olmuşlardır. Antik dünyada, geldikleri topluma bağlı olarak kadınlara farklı davranılmış ve çoğu toplumda dezavantajlı hukuki kurallar konmuştur. Kadının sosyal statüsü ne kadar yüksek olursa, sahip olduğu ayrıcalıklar o kadar fazla olmuştur. Eski Anadolu medeniyetlerinde kadının statüsünü anlamamıza yardımcı olan olgulardan birisi de onlarla ilgili olan ritüellerdir. Tezimiz, Anadolu'da kadının gerçekleştirdiği ritüeller, büyü, dini metinler, tıp, doğum, cenaze ve bayram törenlerindeki rolü ve önemini beş bölümde incelemektedir. Birinci bölümde Asur Ticaret Kolonileri devrinde kadının yeri ve önemi, ikinci bölümde Hititlerde ritüel ve büyü kavramlarında kadının işlevi, üçüncü bölümde Hititler Devrinde dini metinlerde kadının temsili, dördüncü bölümde Hititlerde tıp ve doğum ritüellerinde kadının katılımı, beşinci bölümde ise Hititlerde cenaze ve bayram törenlerinde kadının gerçekleştirdikleri ritüeller irdelenmektedir.

Çalışmamızda ritüellerin yapılış amacı, nasıl uygulandığı ve bu uygulama esnasında kadınların pozisyon ve rolleri hakkında bilgiler verilecektir. Ritüellerin, kadınların sosyoekonomik ve kültürel hayatında ne derece önemli olduğu da tespit edilmeye çalışılacaktır. Zamanla ritüel kavramı hangi şekilleri almıştır. Hitit toplumunda ritüellerin önem derecesi nedir? Ritüeller ne şekilde kullanılmıştır. Ritüel nedir? Bu kavramlar ilk hangi tarihte ortaya çıkmıştır? Bunlara değinilecek ve bahsedilen dönemde hayatın nasıl vazgeçilmez bir parçası olduğu kavranmaya çalışılacaktır. Bulduğu coğrafyanın yaşam tarzına uygun olarak nasıl ve neden kullanıldığı incelenecektir. Netice olarak kadının sosyal statüsü, dini ve kültürel hayattaki yeri ve önemi gibi daha birçok alanda bilgiler verilmeye çalışılacak olup, kadının hem günlük hayattaki hem de ritüeller esnasında büründükleri rollere göre yaşayış tarzları farklı bir bakış açısıyla sunulacaktır. Yapılan ritüeller günümüzde olmasa da bahsedeceğimiz zamanın ne kadar önemli bir parçası olduğu ortaya konulacaktır. Hamilelikten doğuma, kraliçeden büyücü kadına kadar Hitit siyasi, sosyal, ekonomik ve dinsel hayatında yer alan her statüdeki kadının yeri ve önemi açıklanmaya çalışılacaktır. Tüm bu bağlamlar temel alınarak ritüeller çerçevesinde ele alınacak ve detaylıca incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ, Anadolu, Hitit, Kadın, Ritüel

ABSTRACT

The women who are the subject of the study have had many social statuses since the beginning of history. In the ancient world, women were treated differently depending on the society they came from and most societies imposed disadvantageous legal rules on them. The higher the social status of women, the more privileges they had. One of the phenomena that helps us understand the status of women in ancient Anatolian civilizations is the rituals related to them. Our thesis examines the role and importance of women in rituals, magic, religious texts, medicine, birth, funeral and festival ceremonies in Anatolia in five chapters. The first chapter deals with the place and importance of women in the Assyrian Trade Colonies period, the second chapter deals with the function of women in the concepts of ritual and magic in the Hittites, the third chapter deals with the representation of women in religious texts in the Hittite period, the fourth chapter deals with the participation of women in medicine and birth rituals in the Hittites, and the fifth chapter deals with the rituals performed by women in funeral and festival ceremonies in the Hittites.

In our study, information will be given about the purpose, implementation and position and roles of women during the rituals. It will also be tried to determine how important rituals are in the socioeconomic and cultural life of women. Over time, what forms did the concept of ritual take? What is the degree of importance of rituals in Hittite society? How were rituals used? What is a ritual? When did these concepts first emerge? These will be addressed and it will be tried to understand how they were an indispensable part of life in the mentioned period. It will be examined how and why they were used in accordance with the lifestyle of the geography they were in. As a result, information will be given on many areas such as women's social status, their place and importance in religious and cultural life, and women's lifestyles according to the roles they assumed both in daily life and during rituals will be presented from a different perspective. Although the rituals performed are not today, it will be revealed how important a part of the time we will talk about. The place and importance of women of every status in Hittite political, social, economic and religious life, from pregnancy to birth, from queen to witch woman, will be tried to be explained. All these contexts will be taken into account within the framework of rituals and examined in detail.

Keywords: Ancient, Anatolian, Hittite, Woman, Ritual

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİTİTLER DÖNEMİNDE KADININ STATÜSÜ

1.1.Ekonomik Hayatta Kadın	4
1.2.Sosyal Hayatta Kadın	7
1.3.Siyasi Hayatta Kadın	11

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİTLERDE RİTÜEL ve BÜYÜ KAVRAMINDA KADIN

2.1.Hititler Devrinde Büyü	15
2.2 Hititlerde Büyü ve Ritüelde Kullanılan Bazı Malzemeler	17
2.3 Hititler Devrinde Büyücü Kadın (Yaşlı Kadın)	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTİTLER DEVRİNDE DİNİ METİNLERDE KADIN RİTÜELLERİ

3.1. Metinlere Göre Hititler Devrinde Din ve Kadın.....	31
3.2. Kadının Dini Hayattaki Yeri ve Kadın Din Görevlileri	34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
METİNLERE GÖRE HİTİTLERDE TIP VE DOĞUM RİTÜELLERİNDE
KADIN

4.1 Hititlerde Tıp	44
4.2 Doğum Ritüellerinde Kadın	46

BEŞİNCİ BÖLÜM
METİNLERE GÖRE HİTİTLERDE CENAZE ve BAYRAM
RİTÜELLERİNDE KADIN

5.1. Cenaze Ritüellerinde Kadın.....	55
5.2. Bayram Ritüellerinde Kadın.....	57
SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	66
ÖZ GEÇMİŞ.....	73

KISALTMALAR

MÖ	Milattan Önce
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji
CTH	E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris, 1971.
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazköi. Berlin 1921 vdd.
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazköi. Leipzig/Berlin 1916 vdd.
Ç.Ü	Çorum Üniversitesi
Bo	Boğazköy'den Keilschrifturkunden aus Boghazköi
yay	Yayınlayan
TTKB	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
çev	Çeviren
ed	Editör

GİRİŞ

Hititler döneminde Anadolu, Batı Asya'da geniş bir yarımada'dır. Asya kıtasının en batısında yer alması nedeniyle tarihsel süreçte stratejik bir coğrafi konum kazanmıştır. Günümüzde Türkiye'nin büyük kısmını kapsayan Anadolu, kuzeybatısında Boğazları, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Akdeniz ve batısında Ege Denizi ile çevrilidir. Marmara Denizi, Boğaziçi ve Çanakkale boğazları aracılığıyla Karadeniz ve Ege denizleri arasında bir bağlantı oluşturur ve Güneydoğu Avrupa'nın Balkan yarımadasında Anadolu'yu Trakya'dan ayırmaktadır. Anadolu, Türkiye'nin Asya kısmının yaklaşık olarak üçte ikisini kapsamaktadır.¹

Anadolu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, uygun iklim koşulları ve stratejik konumu nedeniyle birçok kavim için cazibe merkezi olmuştur. Bu yüzden Anadolu, tarih boyunca birçok kavmin istilasına uğramıştır. Bu kavimler arasında Asurlular da yer almaktadır. Asurlu tüccarlar, kendi ülkelerinde olmayan hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için Anadolu ile ticari ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Bu ticaretin temellerini oluşturan malzemeler ise; kalay, kumaş, süs eşyaları, dokuma ürünleri gibi ürünlerdir.²

Asurlu tüccarların evlerinde bulunan tabletler, Asur ve Kaniş toplumları ile ilgili çok önemli bilgiler içermektedir. Her geçen gün yenileri bulunan ve üzerinde çalışmalar yapılan bu belgeler, Koloni Çağı'nın sosyal, ekonomik ve siyasal

¹Amelie Kuhrt, **Eski Çağ'da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330)** (D. Şendil, Çev.). C.I, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, 11-13.

²Hüseyin, Sever, **Asur Ticaret Kolonileri Çağında (MÖ 1970-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler. XII Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1994, 85-93.

hayatları hakkında önemli bilgiler öğrenmemizi sağlamaktadır. Asurlu tüccarların evlerinde bulunan ve kişisel arşivlerini oluşturan bu belgeler, kadınlar ve sosyal hayatları ile ilgili de birçok bilgi vermektedir. Kaniş'te bulunan bu belgeler arasında kadınların gönderdiği veya kadınlara gelen birçok mektup bulunmuştur. Bu mektuplar arasında kişisel meseleler ile ilgili mektuplar da mevcuttur hatta çoğunluğu aile meseleleri ile ilgilidir. Hukuki belgeler arasında yer alan evlilik sözleşmesi, vasiyetnameler ve boşanma kayıtları da kadının Anadolu ve Asur toplumunda yerini görmemizi sağlamaktadır. Asurlu kadınlar ile ilgili tabletlere göre kadınların evlilikte erkekler ile aynı haklara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Anadolu'da ticaret yapan erkeler ticaret için evden ayrıldığı zaman eşleri evin reisi konumuna gelerek tek başına karar almışlardır. Ayrıca Anadolu'ya ticarete giden erkekler Anadolu'dan da ikinci eş statüsünde bir kadınla evlenmişlerdir. Anadolu'ya sadece erkek tüccarlar gitmemiş aynı zamanda kadınlar da gitmiştir. Asur kadınları sadece iyi bir ev hanımı olmakla kalmamışlar, aynı zamanda ticaret ile uğraşan başarılı bir iş kadını olmuşlardır.³

İnsanlık tarihinin erken evrelerine bakıldığında avcılık ve toplayıcılık insanların temel geçim kaynakları olduğu görülmektedir. Avcılık ve toplayıcılıkla geçen bir yaşam tarzında, avcı erkeğin yanında kadın da toplayıcı faaliyeti göstererek önemli bir rol üstlenmiştir. Muhtelif bitkilerin zaman içinde tanınması ilkel tarımın başlaması, daha fazla insanın iş gücüne ihtiyaç duyulması ve ellerinde bulunan tarım arazilerinin korunması ihtiyacını doğurmuştur. Tarımın başlaması ile birlikte ortaya çıkan bu durum erkeklerin aile ve toplum içerisindeki konumundan sıvırlarak liderlik konumuna geçmelerini sağlamıştır. Böylece kadınlar hak ettikleri konumdan uzaklaşmışlardır. Eski önemli konumlarına dönebilmek için uzun yıllar süren bir mücadelenin içerisinde bulunmuşlardır. Eski Anadolu'da kadının konumu bu durumda iken MÖ 1750 yıllarından itibaren Anadolu'nun orta bölümünde varlıklarını gördüğümüz Hititler'in kadına diğer devletlerin aksine toplum hayatında büyük ölçüde daha fazla değer verdikleri görülmektedir. Hatta Hitit kadınlarının devletin idari yapısında, iç ve dış siyaset alanlarında yer almışlardır.

³ Remzi Kuzuoğlu, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu Kraliçeleri, **Bellekten**, Cilt 71, sayı 262, 2007, 795-810.

Devlet yönetiminin üst kademesinde yer alan kadınların yani kraliçelerin krallardan bağımsız bir mevkiye sahip oldukları, Mezopotamya'daki kraliçelerin aksine siyasette aktif bir şekilde yer aldıkları görülmektedir. Hitit Devleti'nin sınırları genişleyip büyüdüğü zaman bu durum daha net görülmeye başlanacaktır. Hitit Devleti kuruluş aşamasında, toplumda kadının rolü net bir şekilde belirgin olmasa da devletin, imparatorluk seviyesine yükselmesi ile kralların yanında hatta bazen krallardan bağımsız, siyasi hayatta yerlerini almışlardır. Siyasi hayatta aktif bir şekilde yer almakla kalmayıp, sosyal ve kültürel alanda toplumun kilit taşlarını oluşturmuşlardır.⁴

Konumuz çerçevesinde ele alacağımız odak noktası Yazılı Kaynaklara Göre Hititler Devrinde Kadın Ritüelleridir. Tarihin başlangıcından bu yana kadınlar, birçok sosyal statüye ve çeşitli sorumluluklara sahip olmuşlardır. Kadının sosyal statüsü ne kadar yüksek olursa, sahip olduğu ayrıcalıklar o kadar fazlaydı. Eski Çağ medeniyetlerinde kadının statüsünü anlamamıza yardımcı olan olgulardan birisi onlarla ilgili olan ritüellerdir. Bu çalışmada Yazılı Kaynaklara Göre Hititler Devrinde Kadın Ritüelleri incelenecektir.

⁴ Yusuf Kılıç, Hande Duymuş, Hititlerde Kadın ve Siyaset: **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 26, Sayı 42, 2007, 85-99.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİTİTLER DÖNEMİNDE KADININ STATÜSÜ

1.1.Ekonomik Hayatta Kadın

Asur Ticaret Kolonileri Döneminde, Asurlu tüccarlar Anadolu'ya geldiklerinde, yerel krallıklarla ticari ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkiler, hem ekonomik hem de kültürel bir etkileşimi beraberinde getirmiştir. Asurlu tüccarlar, Mezopotamya kültürünü Anadolu'ya taşımışlar ve yerel halkın yaşam tarzını, inançlarını ve geleneklerini etkilemişlerdir. MÖ 2. bin yılın ilk çeyreğinde Anadolu ile Mezopotamya arasında yoğun bir ticari faaliyet yaşanmıştır. Asurlu tüccarlar bu çağa adlarını vermişler ve Kanis Karum II. Tabaka ve Ib Tabakası dönemi Eski Anadolu tarihinde Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılmıştır. Bu çağda Kuzey Mezopotamya'daki Asur'da mülkiyet anlayışı değişmiş ve devlet mülkiyeti yerine Sumerlerdeki özel mülkiyet sistemi egemen olmuştur. Bu nedenle Asur'da ticari müesseseler çoğalmış ve Asurlu tüccarlarla birlikte Mezopotamya'da ticari faaliyetlerin merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Anadolu siyasi olarak bir dizi şehir devletine bölünmüştür. Kanis, Mama, Puruşattum, Wahsusana vb. Anadolu şehir devletleri tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.⁵

Asur Ticaret Kolonileri, MÖ 1974'te Anadolu'da ticari faaliyetlere başlamış ve MÖ 1723'e kadar sürdürmüştür. Bu ticaret ağı, Karadeniz'den Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya; batıda Konya ovasından doğuda Fırat'ın ötesine kadar uzanmıştır. Anadolu'daki Asur ticareti hakkındaki bilgiler, eski Asur çivi yazılı

⁵H. Ali Şahin, **Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1975-1725)**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayın No: 7, 2004, 11.

tabletler sayesinde elde edilmektedir.⁶ Bu tabletler Anadolu'nun ilk yazılı kaynakları olup eski Asur dilinde yazılmıştır. Çoğu, Kızılırmak'ın 20 km güneyinde yer alan eski Orta Anadolu şehri Kaniş'in kalıntıları olan Kültepe'den çıkarılmıştır. Bu tabletlerin özellikle kazıldığı diğer yerleşim yerleri ise Hattuša (Boğazköy) ve Alişar'dır. Bu tabletler, önemli ticaret belgeleri olmanın yanı sıra o dönemin siyasi ve sosyal hayatına da ışık tutmaktadır. Kadınların evlenme, boşanma, nafaka ödemeleri, miras, kölelik vb. sosyal ve yasal hakları ve ticaret hayatındaki konumları hakkında bilgi veren değerli belgelerdir.⁷

Bu çağda kadın-erkek eşitliği toplumsal hayatın özünü oluşturmuştur. Kadınlar, bu iş ve yönetim sisteminde kendilerine yer bulmuşlardır. Bu dönemde Anadolu kadınının kralla birlikte ülke yönetiminde söz sahibi olduğu bilinmektedir. Koloni döneminde kralın eşi için Rubātum unvanı kullanılmıştır. Bu dönemde pek çok belgede Rubātumlardan bahsedilmesi, ekonomik ve siyasi bağlamda yetkilerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kaniş'in ünlü tüccarları arasında zikredilen Puşuken'in kaçakçılık nedeni ile yakalanarak kraliçe tarafından hapse atıldığını anlatan belge, Rubātumların idari otoritelerinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Kaniş kraliçesi olduğu düşünülen Rubātum diğer karum merkezleri Şalahşuwa, Hurama ve Luhuzattia kentlerine mektuplar göndererek kaçakçılığın önlenmesine yönelik tedbirler alınmasını istemiştir.⁸

Kültepe kayıtlarında Anadolu'da yaşayan diğer kadınlarla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Kadın-erkek eşitliğini kanıtlayan evlilik ve boşanma sözleşmeleri, karşılıklı anlaşma esasına göre düzenleniyordu. Evli kadınlar kendi adları üzerine bir anlaşma yapmışlar ve üzerine mühürlerini vurmuşlardır. Birçok borç sertifikası karı-koca tarafından mühürlendi. Evli ya da bekar, kadınlar sözleşmeli ve yasal

⁶Lütfi Gürkan Gökçek; Gülbin İnce, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da İnanç Sistemi, **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, 2016, 43.

⁷ Zeynep Hatunoğlu, Assyrian Trade and Structure of Accounting in Anatolia, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi** Sayı 20, 2021, 93-95.

⁸ Cahit Günbattı, **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri, 2012, s.125.

işlerde çalışmışlardır. Kültepe tabletleri, Anadolu ve Mezopotamya'da 4000 yıl önce kadının hem aile içindeki hem de ekonomik faaliyetlerdeki konumunu ve görevlerini açıkça ortaya koymaktadır.⁹

Anadolu'ya yazı, Asur ticaret kolonileri ile gelmiştir. Dolayısıyla öncesinde yazılı bir hukuktan söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte toplumun gelenekler ve görenekler çerçevesinde yaşadıkları bilinmektedir. Koloniler döneminde gelişen ticari ilişkilerle birlikte Mezopotamya hukukunun Anadolu'da etkili olmaya başladığı görülmüştür. Bu dönemde nişan, evlenme, boşanma tutanaklarından evlenme, boşanma gibi olayların ekonomik ve hukuki boyutları öğrenilebilir.¹⁰

Kültepe tabletleri, kadınların sosyal haklara sahip olduklarını göstermektedir. Kadınlar ticaret yapma, gayrimenkul ve köle alıp satma, nişanlanma, evlilik ve boşanma hallerinde bu haklardan yararlanmışlardır. Ayrıca kadınlar mirastan pay alma hakkına da sahiptirler. Kültepe tabletlerinden edinilen bilgilere göre, Asurlu kadınlar Anadolu'ya kocalarıyla birlikte veya tek başlarına gelerek ticaret yapmışlar ve ekonomik hayata önemli katkılarda bulunmuşlardır. Özellikle tekstil ve bira imalatında aktif rol oynamışlar, ürettikleri malların Anadolu'ya sevkiyatında görev üstlenmişler ve aile şirketlerinin Asur'daki veya Anadolu'daki kolunda şirketin temsilcisi, yöneticisi ya da çalışanı olarak çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Bazı kadınlar kendi adlarına mal alıp satmış, borç verip almış, vekil tayin etmiş ve sözleşme yapmışlardır. Asurlu kadınların ticari faaliyetleri genellikle tekstil, giyim, mücevher, kozmetik ve gıda gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Yerli kadınlar ise hem tarım hem de el sanatları ile uğraşmışlardır. Bazı kadınlar kendi adlarına mülk edinmiş, kiraya vermiş veya satmışlardır.¹¹

⁹ Sebahattin Bayram, Remzi Kuzuoğlu, Kültepe Metinlerinde Evlilik, **Aktüel Arkeoloji**, Sayı 35, 2013, 65-66.

¹⁰ Bayram ve Kuzuoğlu, s. 67-68.

¹¹ Ebru Mandacı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Aile Hukukunda Kadın (MÖ. 1950-1750). **History Studies**, Cilt 7, Sayı 1, 2015, 81-94.

1.2.Sosyal Hayatta Kadın

Hitit sosyal yapısı hakkında bilgi veren başlıca kaynaklar Hitit kanunlarıdır. Bunun yanı sıra, saray yıllıkları, fermanlar, görevlilerle ilgili yönetmelikler, toprak bağış belgeleri, devlet memurlarıyla yazışmalar, vassal devletlerle yapılan anlaşmalar, dini ritüel ve bazı kehanet metinleri de Hitit sosyal hayatına ışık tutar. Hititler kendi hukuk kurallarını Hitit Devleti'nin kurulmasıyla birlikte belirlemişlerdir.¹²

Hitit yasalarında kadın ve erkekler arasında bazı eşitlikler de vardır. Kadınlar erkekler gibi yasal haklarını arayabilirler. Bu, erkeklerin sahip olduğu haklardan yararlandıkları anlamına gelir. Ayrıca Hitit toplumunda kadınlara daha fazla özgürlük verilmiştir. Örneğin, istedikleri mesleği seçebilirler, hatta asker olabilirler. Evlilik ve mülk sahipliği konusunda da diğer toplumlara göre daha eşit haklara sahiptirler. Kadınların yüksek statüsü, büyük olasılıkla doğum ve yetiştirme rollerinden kaynaklanmaktadır.¹³

Hitit yasaları, kadın ve erkekler arasında bazı eşitsizlikler içerir. Bunlardan biri zina vakalarıyla ilgilidir. Evli bir kadın, kocası tarafından başka bir adamla yakalanırsa, kocası onu öldürebilir. Ancak evli bir erkek zina etse bile, karısı onu öldüremez. Ayrıca evli ve bekar kadınlar arasında da farklılık gösterir. Zina eden evli bir kadın ister kocası ister başyargıç olarak görev yapan kral tarafından yakalansın, ölümlü cezalandırılır. Fakat bekar bir kadın zina etse de suçlanmaz.¹⁴

Hitit kadınları toplumda ve evde belirli haklara sahip olsalar da, yine de oldukça ataerkil bir aile yapısı hakimdi. En yaşlı adam, rolü mutlak olmamasına ve daha

¹² Dirk Paul Mielke, Hitit dünyasında kentler ve kent yaşamı, **Aktüel Arkeoloji**, Cilt 13, Sayı 1, 2021, 36-45.

¹³ Masalcı Şahin Gülenay, Hitit Yasalarında Kadının Yeri, **Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2017, 134-143.

¹⁴Harry A. Hoffner, (ed.) **The laws of the Hittites**, A critical edition Brill, 1997, 25.

çok denetleme olmasına rağmen, evden sorumluydu. Ayrıca, evlilik düzenlemeleri gibi haklarında karar alınırken kadınlara danışılmamıştır.¹⁵

Hitit aile yapısının oluşmasında evlilik sürecinin ilk basamağı sözlenmektir. Sözlenme, evlenmeyi planlayan bireylerin birbirlerine vermiş oldukları evlilik vaadi manasını taşımaktadır. Hititçe “daranza” söz kesmek veya söylemek manasını taşıyan “dar” fiilinden türetilmiştir.¹⁶ Hitit Kanunlarında sözlenmeyle alakalı çok sayıda madde vardır. Nişanlanmadan önce, erkeğin, gelecekteki eşine ve ailesine hediye sunma adeti bulunmaktaydı ve bu safhada kızı alması için damadın ailesine vermiş olduğu sözdü. Sözün kesilmesinin ardından ise gelin için damat, başlık parası “kuşata” ismi verilen bir miktar para vermekteydi. Hitit Kanunu’nun 30. maddesine göre;

*"Eğer erkek, kızı hala almadı ise, bu durumda kendisi için onu reddedebilir, ancak ödemiş olduğu başlıktan o zaman vazgeçecektir."*¹⁷

Hitit toplumunda evliliklerden önceki bir aşama nişanlanmaydı. Nişanlılık “Hamikanza” kavramı ile ifade edilirdi. Kültepe tabletlerinden edinilen bilgilere göre Anadolu ve Asur’da kızlar çocuk denecek yaşlarda nişanlandırılırdı. Ancak kız çocukları belli bir olgunluk dönemine ulaşmadan evlendirilmezdi. Bu uygulama sürecinde, günümüzdeki beşik kurtmesi geleneğine benzer şekilde, kız tarafı damat için birtakım hediyeler (İşrum Kemer) verirdi. Kızların nişanlanması hususunda babalarının ya da ağabeylerinin etkili oldukları görülmektedir. Nişanlılık süreci erkeğin sözlü beyanıyla ortadan kalkmaktaydı.¹⁸ Damadın ailesine kızın anne ve babasının söz vermesi ile nişanlanma aşamasına geçilirdi. Bununla birlikte kız açısından nişanlanma törenlerinin bağlayıcılığı yoktu. Çünkü anne veya babası rıza

¹⁵ Gary Beckman, Females as Sources of Authority in Hittite Government and Religion, **Structures Of Power**, (Edit:I. Peled), Chicago, 2019, 145-148.

¹⁶ Sedat Alp, **Hitit Çağında Anadolu**, Tübitak Yayınları, Ankara, 2001, 57.

¹⁷ Fiorella Imperati, **Hitit Yasaları**, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara, 1992, 53-55.

¹⁸ Bayram ve Kuzuoğlu, 68.

göstermeden kızlar, nişan hediyelerini iade etmek yoluyla nişandan vazgeçebilirdi.¹⁹

Hititçede evlenme, almak “da” fiili ile ifade edilmektedir.²⁰ Tüm Ön Asya toplumlarında olduğu gibi kadının sahiplenilmesi Hititlerde de vardı. Ticaret anlaşması gibi resmi evlilikler, iki aile arasında gerçekleştirilen antlaşmalar ile garanti altına alınmaktaydı. Her iki tarafın yerine getirmesi gereken görev ve yükümlülükleri Hitit kanunlarında açık bir şekilde ifade edilmiştir. Hitit kanunlarına göre iki özgür insanın arasında evlilik gerçekleştirilebileceği gibi, özgür insanlar ile köleler arasında da evlilikler gerçekleştirilebilirdi. Hem özgür hem de köleler için evlilik maddeleri geçerliydi.²¹

Hititler, birçok bakımdan evlilik kurumuna oldukça liberal ve pragmatik bir yaklaşım benimsemişlerdir. Evlilik akdinin yerine getirilmesini, yerine getirilmediği zaman da zarara uğrayan tarafa tazminat ödenmesini sağlayacak düzenlemeler vardı. Bir evliliğin sona ermesi olasılığını öngören evlilik öncesi anlaşmalar yapılmıştır. Görünüşe göre boşanma alışılmadık bir durum değildi ve boşanma davası bir erkek tarafından olduğu kadar bir kadın tarafından da kolaylıkla başlatılabiliyordu. Boşanmalar, iki Asurlu arasında yapılabileceği gibi Asurlu ve Anadolu halk arasında da yapılabilmıştır. Halkın köle veya özgür olması da bunlara ek olarak boşanma hakları üzerinde etkili olan bir husustu. Çiftlerin boşanma nedenlerinden boşanma belgelerinde bahsedilmemekte, sadece belli başlı kalıp ifadeler bulunmaktadır. Boşanma süreçlerinde dikkat çeken noktalar, boşanmayı her iki tarafın da rahat bir şekilde başlatabilmesiydi. Yani kadınlar da boşanma talebinde bulunabilirdi. Medeni hukuk açısından bu husus, Koloni döneminde erkeklerle kadınların eşit haklara sahip bulunduğu biçiminde yorumlanmıştır. Kadın ya da erkek olmasına bakılmaksızın boşanmaya itiraz eden taraf genellikle 5 mina gümüş (2400 gr.) ödemekle cezalandırılmıştır. Erkeğin durumuna ve sosyal statüsüne göre boşanmada kadına değişen miktarlarda nafaka

¹⁹ Ali M. Dinçol, Hititler, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, Ankara, 1982, 75.

²⁰ Alp, 57-58.

²¹ Trevor Bryce, **Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum**, Dost Yayınevi, Ankara, 2003, 135.

veya boşanma parası ödenmekteydi.²² Evlilik ve boşanma belgeleri Anadolu'da kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunu göstermektedir. Asurlular Anadolu'nun yerli kadınlarıyla evlenebilmekteydi. Bu durumda ikinci bir eşle evlenmeleri yasaklanmıştı. Ancak Asur'daki kadınlarla geçici evlilik yapmış olabilecekleri kaydedilmiştir.²³

Evlilikten olan çocukların düzenine ve boşanma durumunda miras haklarına özel önem verilmiştir. Köleler ve özgür kişiler bu hüküm kapsamındaydı. Kocasının ölümünden sonra, dul bir kadının geçiminin yeterince sağlanmasını sağlayacak hükümler bulunmaktaydı.²⁴

Hitit Kanunları'ndan bir kadının aylık ücretinin erkeğinkinin yarısı veya daha az olduğu ve eşit sosyal statüdeki eşler boşandığında, erkeklerin çocukların büyük bir kısmıyla birlikte çekip gittiği anlaşılmaktadır. Evlilikler genellikle ataerkildi ve kız, başlık parasının ödenmesiyle yeni eşinin veya babasının yetkisi altına giriyordu. Anneye oğlunu, aileden kovma veya yeniden kabul etme hakkının verilmesinin Hititlere, daha önceki dönemlerden miras kalan anaerki izler şeklinde değerlendirilmektedir. Bu tür kanun maddelerine istinaden Hititlerin anaerki bir toplumsal yapıya sahip olduğu fikri ileri sürülse de hem kanunlar hem de diğer belgesel kanıtlar tarafından gösterildiği gibi, mülkiyet ve sosyal konumun erkek soyundan geçtiği açıktır.²⁵

²² Hüseyin Sever, Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı, **Bellekten**, Cilt: LVI, 1992, 64-65.

²³ J.G. Macqueen, **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, Çev: E.Davutoğlu 2001, 27.

²⁴ Trevor Bryce, **Life and society in the Hittite world**. OUP Oxford, 2002, 135,136.

²⁵ Bryce, 135-136.

1.3.Siyasi Hayatta Kadın

Hititler Dönemi'nde kadınlar hakkındaki bilgilerin büyük bir çoğunluğu Hitit Devletinin hazırladığı belgelere dayanmaktadır. Bu nedenle Hititler Dönemi'ndeki kadınlardan bahsederken Asur Ticaret Kolonileri Çağındaki çivi yazılı belgeler kadar kapsamlı bilgi vermemektedir. Bu dönem hakkında çivi yazılı belgelerin yanında Luwi hiyeroglif yazısı ile yazılmış mühürler ve kaya kabartmaları da kadınlar hakkında önemli bilgiler vermektedir.²⁶

Hititler dönemindeki kadınlara bakıldığı zaman aslında Hitit öncesi, Anadolu'daki kadınları tarif eden bir görüntüleri olduğunu algılamak gerekir.²⁷ Çünkü Hititler Devri'nden önceki Anadolu'daki kadınların sosyal, siyasi ve idari yapılarda önemli bir statüde yer aldıkları bilinmektedir. Hititlere ait birçok belge incelendiği zaman görülecektir ki Hitit kadınları devletin iç ve dış siyasetinde mühim bir yer tutmuştur.²⁸

Medeniyetin beşiği olan Anadolu'nun eski çağlarında bütün kültürlerinde olduğu gibi Hititlerde de kadının üretkenliği, yaratıcılığı ve güçlü imgesi, her zaman ön planda gözükmemektedir. Bu dönemlerde Anadolu'da önemli bir siyasi yapı oluşturan Hititlerde kadınlar; tanrıça, kraliçe, ana ve eş kimlikleriyle ön plana çıkmışlardır.²⁹

Orta Anadolu'da MÖ 2. binyılın başlarında "beylikler" ya da "küçük krallık"tan teşekkül etmiş bir siyasi yapının bulunduğu, bu "şehir devletleri" niteliğini taşıyan krallıkların yöneticilerinin ise rubaum "kral", "bey" unvanını kullanan yöneticiler ve bu idarecilerle birlikteyse, rubatum "kraliçe" unvanını alan eşleri dikkat çekmektedir. Eski Hitit Çağı yazılı belgelerinde de bahsedilen bu rubatımların yansımaları görülür. Çok sayıda kavgalara yol açan Şugazziya şehri kraliçesi

²⁶ M. Doğan-Alparslan, Hititlerde Kadın, **Aktüel Arkeoloji**, Cilt 32, 2013, 70-79.

²⁷ Kemal Balkan, Eti Hukukunda İç Güveylik, **DTCF Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3, Ankara,1948, 147-152.

²⁸ Yusuf Kılıç, H. Hande Duymuş, Hititlerde kadın ve siyaset, **Tarih Araştırmaları Dergisi Cilt 26**, Sayı 42, 2007, 89.

²⁹ Hasan Tuncer, Hititlerde Kadınlığın İki Sembolü: Gışhulali ve Gışhueša. **Amisos**, Cilt 7, Sayı 13, 481.

olayından Telepinu buyrultusunda bahsedilir. “Kaniş Kraliçesinin Serüveni”, Eski Hitit Çağı yazı üslubunda yazılmış, masal tarzında bir kayıta anlatılır.³⁰ Bu Hitit kraliçelerinin her ikisinin de yerel kraliçelerin bağımsızlığını, hâkimiyetlerini, bu kurumunun sürekliliğini temsil ettikleri düşünülmektedir.

Hitit kraliçelerinin egemen, bağımsız otoriteleri ve mevkilerinin ise Anadolu’da var olan “kadın hükümdar olması” kavramı ve geleneğinin Hitit toplumunda da kabul edilmesinin doğal neticesi olduğu iddia edilmektedir.³¹

Benzer bir anlayışın Orta Anadolu’da kurulmuş olan Yeni Hitit Krallık Devleti (MÖ. 1450-1180) zamanında da sürdüğü dikkat çekmektedir. Ugarit-Ras Şamra’da ve Hattuša-Boğazköy, Tel-el-Amarna ulaşılan krallık arşiv belgelerinden Hitit kraliçelerinin de ayrıcalıklı bir yerinin olduğu, anlaşılmaktadır. Hititlerin kraliçelik kurumunun, çağının kraliçelerinden ayrılan bir statüye sahip oluşu belirtilmektedir. Hititlerin kraliçelik kurumunun başında Tavananna “Egemen kraliçe” SAL.LUGAL.GAL “Büyük kraliçe”, “Meşru (kraliçe)”, unvanıyla Hitit kralına eşit bir statüde bulunduğu, ülkesinde yönetme yetkisi bulunan, devletler arası hukukta söz sahibi, dış siyaseti yönlendirebilen, krallığın bağımsız bir kadın temsilcisi olarak yer aldığı görülmektedir.³²

Hatti ülkesinin kralı tahtında oturduğunda, yani sağlığında, ülkenin toplumsal düzeninin sağlanması hususunda kraliçeye verdiği bu yetkilerin resmi ve meşru zemininin bulunduğu belirtilmekte, kralın ölmesi durumunda tahta geçmiş olan oğlunun krallığı döneminde de ölmüş olan kralın eşi “büyük kraliçe”nin farklı sahalarda yetkilerinin ölünceye kadar sürdüğü belirtilmektedir.³³

İdari Hitit metinleri külliyatının analizi, biraz parçalı ve pek ayrıntılı olmasa da, diplomatik işler, hane halkı taahhütleri, gelen malların yönetimi gibi Hitit

³⁰ Binnur Çelebi, “Anadolu’da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 50-53.

³¹ Muhibbe Darga, **Eski Anadolu’da Kadın**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984, 5-16.

³² Çelebi, 50-53.

³³ Çelebi, 50-53.

yönetiminin farklı yönlerinde kraliyet ailesiyle bağlantılı güçlü kadınların önemli bir rolünü vurgulamaktadır. Özel ve resmi mektuplarda ara sıra kadınların bürokratik ve idari görevlere katılımına dair ipuçları buluyoruz. “Hükümet dışı, özel yazışmalarda herkes mektup gönderebilir veya alabilir. Resmi yazışmalarda, krallar, kraliçeler, prensler, generaller ve çeşitli derecelerdeki bürokratlardan gelen mektuplar tasdik edilir.³⁴

Krallara, kraliçelere, prenslere ve prenseslere gönderilen veya onlardan gelen “kraliyet mektupları” uluslararası sınırları aşabilirdi. Sadece Hitit kralları değil, kraliçeleri ve çocukları da yabancı mahkemelerden mektuplar yazıp alıyordu. Amarna Çağı’ndaki kraliyet ailelerinin üyelerinin ait olduğu bir tür kraliyet kulübü vardı. Bu kulübün üyeleri selamlar ve hediyeler göndererek birbirleriyle düzenli iletişim halinde oldular.³⁵

Kraliçeler gibi iktidardaki kadınlar, kesinlikle krallar adına diplomatik işlere karışıyorlardı. Hitit toplumunda güçlü mevkiler elde etmeyi başarmış birkaç kadın tasviri de bulunmaktadır. Bir kadın, saray işlerinde önemli etkiye sahip olabilen Puduhepa adında bir kraliçedir. En çok tanınan Hitit kraliçesiydi ve birçok kişi tarafından Eski Yakın Doğu’nun en güçlü kadınlarından biri olarak görülüyordu. Şimdiye kadar elimizdeki en kapsamlı kanıt, kraliçe Puduhepa’nın Mısır firavunu, muhtemelen II. Ramses’e yazdığı uzun mektuptur. Kraliçe Puduhepa’nın oynadığı belirgin, aktif rol, krallar arasındaki yazışmalarda sürekli kullanılan törensel formüllerle ifade edilir.

“Hatti ülkesinin Kraliçesi Büyük Kraliçe Puduhepa şöyle diyor: Mısır ülkesinin Kralı Büyük Kral Reamašeša’ya de ki kardeşim. Kardeşim sen bana şöyle

³⁴ Matteo Vigo, “Sources for the Study of the Role of Women in the Hittite Administration”, **The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East (Studies in Ancient Near Eastern Records (Saner)** (Edit: B. Lion), New York, 2018, 333-334.

³⁵ Vigo, 333-334.

yazmışsın: Elçilerin gelince bana hediyeler getirdiler, ben de sevindim. Bunu duyunca ben de aynı şekilde sevindim. kardeşinin karısı."³⁶

Ayrıcalıklı statüsü ve konumu, firavuna hitap etme konusundaki güveniyle de vurgulanıyor;

*"Kardeşimin hiçbir şeyi yok mu? Ancak Güneş Tanrısının Oğlu, Fırtına Tanrısının Oğlu ve Denizin hiçbir şeyi yoksa, senin de hiçbir şeyin yok! Yine de kardeşim, benim pahasına kendini zenginleştirmek istiyorsun! Bu (yani, bu tür davranışlar) isme ve yüce statüye layık değildir."*³⁷

Hitit kraliçesi, dini kurum içinde aktif olan tüm kadınların başında yer aldı ve bu işlevinde geleneksel Tavananna unvanını taşıyordu. Önemli bir şekilde, bu pozisyon, kocasının ölümünden sonra kraliçe tarafından tutulacak ve halefinin eşine ancak kendi ölümü üzerine geçecektir. Kral III. Hattuşili ve kraliçe Puduhepa'nın Fırtına tanrısına adak döktüğünü temsil eden Fraktin'deki bitmemiş kaya kabartması ve sırasıyla Güneş tanrıçası, kraliyet çiftinin cinsiyete dayalı ve paralel adanmışlık sorumluluklarını gösterir.³⁸

³⁶ Vigo, 334-335.

³⁷ Vigo, 333-334.

³⁸ Beckman, 145-148.

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİTLERDE RİTÜEL ve BÜYÜ KAVRAMINDA KADIN

2.1.Hititler Devrinde Büyü

Büyü, Hitit toplumsal yaşamlarında ve kültürlerinde önemli bir yere sahiptir. Tanrılar ve doğüstü güçleri çeşitli majik araçlar ile etkileyerek, bu güçleri kendi faydalarına başkalarının zararlarına çevirmeye yönelik olan uygulamalar sisteminin bütünüdür. Hititlerde büyü ritüelleri, kendi içinde kuralları olan bir uygulamadır; fakat yapan kişiye göre de farklılıklar gösterebilen bir yapıya sahiptir.³⁹

Ritüeller, geniş anlamda, ilişkileri tanımlamada, otoriteyi meşrulaştırmada, belirli yaşam olaylarını anlamlandırmada ve sosyal yapıları stabilize etmede çok önemli bir rol oynayan, sembolik anlamlar taşıyan kalıplaşmış davranışlar olarak anlaşılabilir. Konuya olan yoğun ilgiye ve geniş bir literatüre rağmen, çağdaş tıpta ritüelin doğasına, rolüne ve işlevine nispeten az ilgi gösterilmiştir. Tıp, klinik pratiğin tüm yönlerinde çok önemli bir rol oynayan ritüel davranışlar ve zorunluluklarla doludur. Ritüeller, klinik etkileşimlerde çoklu, karmaşık işlevler oynar ve etkileşimleri, deneyimleri ve sonuçları şekillendirmede önemli bir role sahiptir.⁴⁰

Hitit devlet arşivlerinde büyü ile ilgili birçok ritüel metni bulunmuştur. Bu metinler Anadolu ve Kizzuwatna kökenli olarak iki grup halinde bulunmaktadır. Bu metinlerde büyüün amaçları arasında hastalıkları iyileştirmek, düşmanları yenmek, sevgiyi arttırmak veya azaltmak, doğurganlığı sağlamak veya engellemek gibi konular yer almaktadır. Hititlerde büyü ile ilgili en ünlü kişi Kizzuwatna kökenli büyücü bir kadın olan Maštikka'dır. Maštikka tarafından yapılan ritüeller

³⁹ Esmâ Reyhan, Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme, **Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri**, Cilt 6, Sayı 2, 2003, 111-142.

⁴⁰Nasser Pouyan, "Mesopotamia, the Cradle of Civilization and Medicine", **World Journal of Pharmaceutical Research**, Cilt 5, Sayı 4, 2016, 195-196.

arasında günah keçisi ritüeli, kraliçe Puduhepa'nın doğumunu kolaylaştırma ritüeli, kral II. Murşili'nin hastalığını iyileştirme ritüeli gibi örnekler bulunmaktadır.⁴¹

Hititlerde gerçekleşen ritüellere baktığımız zaman Hitit toplumunun kültürünü ve sembolik özelliklerini görebiliyoruz. Ritüeller zaten bir toplumun aynası gibidir, o toplumun sosyal yaşamını, dini inanışını hatta sanat eserlerini bile yansıtır. Bu bağlamda Hitit toplumuna baktığımızda onların ritüel anlayışından yaşam tarzlarını ve kültürlerini anlayabiliyoruz. Hititler, yaşamlarının birçok yerinde ritüellere başvurmuşlardır. Günlük hayatlarında standart dışı bir olayla karşılaştıkları zaman, bunu tekrar eski haline ritüel eylemleri ile döndürebildiklerine inanmışlardır. Bu standart dışı olaylar kuraklık, fırtına, sel, deprem gibi doğal afet olayları olabileceği gibi aile sorunları, ekonomik sıkıntılar ve askeri saldırılar da olabilmekteydi. Aslında bakıldığı zaman ritüelin görevi de budur. Doğal olmayıp anormal olanları doğal hale, eski haline getirmek.⁴² Hitit toplumunda da sık sık bu ritüellere başvurulmuştur. Tıp alanında, dini alanda sosyal alanlarda kısacası hayatlarının her yerinde ritüellere başvurmuşlardır. Bu ritüelleri uygulayanlar hem kadınlar hem de erkeklerdir. Fakat büyü alanındaki ritüelleri uygulayanlar genellikle kadınlardır. Kadınları temsil eden bazı eşyalar da ritüelleri gerçekleştiren kadınlar tarafından kullanılmıştır.⁴³

Hititlerde büyü ritüellerinin gerçekleştirilmesi için herhangi bir zaman dilimi belirlenmemiş, yılın veya ayın herhangi bir döneminde büyü ritüelleri uygulanabilmiştir. Yazılı metinlerde, Hitit büyü ritüellerinin başlama ve bitiş zamanları, süreleri, günleri ve günün dilimleri açıkça belirtilmiştir. Bu zamanlamalar, ritüeli uygulayan kişinin takdirine bağlı olarak belirlenmiştir. Hititlerde büyü ritüellerinin hangi çeşidinin uygulanacağı da yazılı metinlerde açıkça belirtilmiştir. Büyü ritüelleri icra edilirken, günün belirli zamanlarında ortak

⁴¹ Esmâ Reyhan, Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3, 2008, 227-242.

⁴² Hilal Kutlu Alancı, Hitit Sağaltma ve Arındırma Ritüellerinde Analogiler, **Archivum Anaticum-Anadolu Arşivleri**, Cilt 15, Sayı 1, 2021, 99-100.

⁴³ Sevgül Çilingir Cesur, Eşyanın Cinsiyeti: Hitit Ritüellerinde Kadın, **TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Cilt 24, 2019, 73-75.

uygulamaların da yapıldığı görülmektedir.⁴⁴ Yazılı metinlerde, günün zamanları şafak vakti (*mān lukkatta DUTU-uš naūi úizzi*), güneş doğmadan sabahleyin (*mān DUTU-ušnaūi5 upzi*), güneş henüz doğmadan (*kariūariūa*), şafak zamanı ve sabah erken ikindi/öğleden sonra yemek zamanı, akşam ve gece şeklinde ifade edilmiştir. Hititler, büyü ritüellerini yaparlarken, mekân olarak genellikle hasta olan kişinin evini (Hititçe *pārna*, Sümerce É), el değmemiş arazileri (Sümerce A.ŠÀ, LÍL-ri), tapınakları ve sarayların çevresini tercih etmişlerdir. Ayrıca Hititçe çimenlik anlamına gelen *úelúilaniya/úellu/ululi* gibi yerin yüzeyindeki otlaklar, çayırlar ve yeşillik alanlarda ritüellerini gerçekleştirmişlerdir.⁴⁵

Hititlerde büyü ritüelleri gerçekleştirilirken, asla vazgeçilmeyecek olan bazı metotlar uygulanmıştır. Bu metotlar arasında tanrılardan yardım isteme, kefaret ödeme, vekil tayin etme, benzetme, bağlantı ve aktarma gibi yöntemler sayılabilir. Hitit büyü ritüellerinde en fazla uygulanan yöntem ise benzetme yöntemidir ve bu yöntem doğadaki tüm olayların gözlemine dayanır. Bu büyü yöntemi, söz ya da herhangi bir hal ve hareketle olabileceği gibi hem söz hem de bir eylemle gerçekleştirilebilir. Temsili olarak söylenen büyü sözler, eylemler ve gerçek durumlar arasında bağlantı kurulur. Doğada gözlemlenen olaylar ve istenmeyen durumlar arasında benzerlik sağlanarak büyü gerçekleştirilir.⁴⁶

2.2 Hititlerde Büyü ve Ritüelde Kullanılan Bazı Malzemeler

Hititlerde ritüel yapmak için öncelikle ritüelin konusuna uygun bir uzmana başvurulur ve uygun bir yer seçilir. Bu yer genellikle yerleşim yerinden uzakta ve temiz olmalıdır. Ritüeli yaptıran kişi, ekonomik durumuna ve ritüelin amacına göre çeşitli malzemeler getirir. Bu malzemeler arasında canlı hayvanlar, yiyecek ve içecekler, ipler, merdivenler, iğne, ördek, ok, yay gibi sembolik nesnelere bulunur. Bu malzemeler ritüelde farklı metotlarla kullanılır ve ritüel sonunda kırılır, yakılır, öldürülür, kesilir, gömülür, saklanır veya salıverilir. Ritüeli yapan uzman da bu

⁴⁴ Sevgül Çilingir Cesur, Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme, **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt 10, Sayı 32, 2017, 777-814.

⁴⁵ Çilingir, 795-796.

⁴⁶ Esmâ Reyhan, Kizzuwatna'lı Maştiġga'ya Ait Ritüel Metinler Üzerine, **Archivum, Anaticum**, Cilt 4, Sayı 1, 2003, 130-133.

malzemelerden bir kısmını ücret olarak alır. Ritüelin en önemli kısmı ise tanrılara sunulan adaklardır. Adaklar ne kadar zengin ve çeşitli olursa tanrıların yardım etmesi de o kadar kolay olur.⁴⁷

Hititlerde büyü ve ritüelde kullanılan malzemelerin çoğu gündelik yaşamda da kullanılan malzemelerdir. Ancak bu malzemeler büyü ve ritüel bağlamında farklı anlamlar kazanır. Hititlerde büyü ve ritüelde kullanılan malzemeler arasında kil, hamur, taş, ahşap ve metal gibi hammaddeler ile bunlardan elde edilen heykelcikler, maskeler, mühürler, tabletler gibi nesnelere sayılabilir.⁴⁸ Bu malzemelerin her biri Hitit kültüründe bağlama göre farklı anlamlar taşıyabilir. Örneğin, kil hem büyü hem de ritüelde kullanılan önemli bir malzemedir. Kilin en çok kullanıldığı alan büyüdür. Kil büyülerinde genellikle hedef kişi veya nesnenin adının yazılı olduğu veya onun şeklinin çizildiği kil tabletler kullanılır. Bu tabletler genellikle ateşte yakılarak veya suya atılarak büyüünün etkisini gösterir. Kilin anlamı büyü bağlamında genellikle zarar verme veya yok etme ile ilgilidir. Kilin ritüelde kullanıldığı alanlardan biri de tanrılara adak olarak sunulmasıdır. Kil tabletler üzerine tanrılara adanan şeyler yazılır ve tapınaklara bırakılır. Kilin anlamı ritüel bağlamında genellikle bağlılık veya sadakat ile ilgilidir.⁴⁹

Hamur da hem büyü hem de ritüelde kullanılan bir malzemedir. Hamur büyülerinde genellikle hedef, kişi veya nesnenin şeklinin yapıldığı veya onun adının yazılı olduğu hamur parçaları kullanılır.⁵⁰ Bu hamur parçaları genellikle ezilerek, yırtılarak veya yutulularak büyüünün etkisini gösterir. Hamurun anlamı büyü bağlamında genellikle kontrol etme veya etkisiz hale getirme ile ilgilidir. Hamurun ritüelde kullanıldığı alanlardan biri de tanrılara kurban olarak sunulmasıdır. Hamur

⁴⁷ Reyhan, 2003, 140-142.

⁴⁸ Serkan Başol, "Hititlerde Büyü ve Büyü Malzemeleri", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Denizli, 2014, 38.

⁴⁹ Sevgül Çilingir Cesur, **Hititlerde ritüel ve büyü**, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, 25-27.

⁵⁰ Başol, 38-39

parçaları üzerine tanrılara sunulan hayvanların adları yazılır ve ateşte yakılır. Hamurun anlamı ritüel bağlamında genellikle saygı veya minnettarlık ile ilgilidir.⁵¹

Taş da hem büyü hem de ritüelde kullanılan bir malzemedir. Taş büyülerinde genellikle hedef kişi veya nesnenin adının yazılı olduğu veya onun şeklinin oyulduğu taş parçaları kullanılır. Bu taş parçaları genellikle kırılarak, delinerek veya gömülerek büyüünün etkisini gösterir. Taşın anlamı büyü bağlamında genellikle ağır basma veya baskı altına alma ile ilgilidir. Taşın ritüelde kullanıldığı alanlardan biri de tanrılara yemin olarak sunulmasıdır. Taş parçaları üzerine tanrılara verilen sözler yazılır ve tapınaklara bırakılır. Taşın anlamı ritüel bağlamında genellikle güvenilirlik veya sözünde durma ile ilgilidir.⁵²

Ahşap da hem büyü hem de ritüelde kullanılan bir malzemedir. Ahşap büyülerinde genellikle hedef kişi veya nesnenin şeklinin yapıldığı veya onun adının yazılı olduğu ahşap parçaları kullanılır. Bu ahşap parçaları genellikle kesilerek, yakılarak veya kırılarak büyüünün etkisini gösterir. Ahşabın anlamı büyü bağlamında genellikle kesme veya yok etme ile ilgilidir. ⁵³Ahşabın ritüelde kullanıldığı alanlardan biri de tanrılara maske olarak sunulmasıdır. Ahşap parçalarından yapılan maskeler tanrılara benzemek için giyilir ve tapınma törenlerinde kullanılır. Ahşabın anlamı ritüel bağlamında genellikle özdeşleştirme veya taklit etme ile ilgilidir. Metal de hem büyü hem de ritüelde kullanılan bir malzemedir. ⁵⁴

Metal büyülerinde genellikle hedef kişi veya nesnenin adının yazılı olduğu veya onun şeklinin yapıldığı metal parçaları kullanılır. Bu metal parçaları genellikle eritilerek, bükülerek veya kırılarak büyüünün etkisini gösterir. Metalin anlamı büyü bağlamında genellikle değiştirme veya bozma ile ilgilidir. Metalin ritüelde kullanıldığı alanlardan biri de tanrılara mühür olarak sunulmasıdır. Metal parçalarından yapılan mühürler tanrıların adlarını veya sembollerini taşır ve

⁵¹ Cesur, 26-29.

⁵² Cesur, 27-30.

⁵³ Başol, 120-122

⁵⁴ Cesur, 28-31.

tapınma törenlerinde kullanılır. Metalin anlamı ritüel bağlamında genellikle temsil etme veya onaylama ile ilgilidir.⁵⁵

2.3 Hititler Devrinde Büyücü Kadın (Yaşlı Kadın)

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümler sırasında erkek ve kadın arasında yapılan iş bölümünde erkeğe ok ve yay gibi silahlar verilmiştir. Kadına ise sepet gibi araçlar verilmiştir. Doğada hayatta kalabilmek için ot, kök ve meyve gibi bitkileri toplayan ve bunları yiyen veya kullanan kadın, doğanın sunduğu çeşitli bitkiler hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu durum da kadının zamanla, şifacılık ve kocakarı ilaçları olarak adlandırılan geleneksel tıp bilgisini geliştirmesine ve bu bilgiyi nesilden nesile aktarmasına sebep olmuştur. Bu gelenek Orta Çağ'a kadar devam etmiştir. Fakat Orta Çağ'da bu şifacı kadınlara cadı damgası vurularak dışlanmışlar ve o dönemde yakılarak öldürülmüşlerdir.⁵⁶

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bulgaristan gezisi sırasında cadılar hakkında yazdığı satırlarda cadı için "yaşlı kadın" sözcüğünü kullanmıştır. Bu sözcük Hititlerin büyücü kadınlar için kullandığı ^{SAL}ŠUGİ sözcüğü ile birebir çeviride (yaşlı kadın) aynı anlama gelmektedir. Hititlerde bu anlam olumludur. ^{SAL}ŠUGİ'ler Hitit toplumunda ak büyü ustalarıdır. Kara büyü işiyle uğraşan kişilere ise Hititler "alwanzatar" demişlerdir. Cadı sözcüğünün karşılığı budur. Büyücü kadın ya da Hitit metinlerindeki adıyla ^{SAL}ŠUGİ yani "yaşlı kadın" bir bakıma "bilge kadın", Anadolu'daki tabiri ile "koca-karı"dır. Hititlerde de Anadolu'da olduğu gibi "koca-karılar", "yaşlı kadınlar" doğum işleminde, şifa işlemlerinde ve büyü işlemlerinde gerçekleştirdikleri çeşitli ritüeller ile önemli rol oynamışlardır.⁵⁷

Devlet arşivlerinde birbirinden farklı devlet antlaşmalarının yanında ritüeller ve büyüler ile ilgili birçok metin bulunmaktadır. Bu metinlerin başlangıç kısmında ritüeli gerçekleştirecek kişinin nereli olduğu, ritüeli hangi amaçla yaptığı, cinsiyeti

⁵⁵ Cesur, 29-35.

⁵⁶ Hafize Öztürk Türkmen, Tarihsel Olarak Kadın Şifacılık ve Tıbbın Değerleri, **Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2011, 21-27.

⁵⁷ Türkmen, 21- 27.

gibi konular hakkında bilgi verdikten sonra ritüel de kullanılacak birçok malzeme sıralanmıştır. Yaptırılan ritüellerin birçoğunu genellikle kral, kraliçe ve yüksek konumda olan memurlar yaptırmışlardır. Fakat durumu iyi olmayan kişilere de ritüeller yapılmıştır. Durumu iyi olmayan kişiler için ritüellerinde kullanılacak malzemeler de onların ekonomik durumlarına göre istenmiştir.⁵⁸

Hitit metinlerinde, Hitit sosyal yaşamında büyüün son derece önemli tesire sahip bulunduğunu ortaya koyan dikkat çekici örnekler bulunmaktadır. Günümüz dünyasında hukuk, psikoloji ve tıp biliminin uğraşı alanında bulunan neredeyse bütün hususların büyüün çerçevesinde ele alındığı görülür. Eskiçağ insanının genel algısı, yaşanabilecek çeşitli olumsuzluklar veya hastalıklar ruhların ve kötü güçlerin insanları ele geçirmesinin ya da tanrıların öfkesinin yol açtığı durumlardır. Bu tür olaylardan kurtulmak amacıyla insanlar, öncelikli bir şekilde tanrıları memnun etmek suretiyle onların öfkelerini yatıştırmaya gayret göstermişlerdir. Tanrıları dindirmek amacıyla onlar için ayinler düzenlenmiş, adaklar sunulmuş, ritüeller gerçekleştirilmiştir.⁵⁹

Ek olarak kötülükleri/ hastalıkları uzaklaştırabilmek amacıyla çeşitli büyü ayinleri işinin ehli kişiler tarafından düzenlenmiştir. Ayinde ulaşılmak istenen amaç, büyüün ak mı kara mı olduğu sorusuna açıklık getirmektedir. Öfkeli tanrılar ya da kötü güçlerden kaynaklı kara büyü, verimsizlik, salgın, hastalık, aile içinde geçimsizlik ya da askeri başarısızlık gibi her türlü olumsuzluğun nedeni olarak görülmüştür. Kara büyüün yol açmış olduğu düşünülen olumsuzluklar ve kötülüklerin uzaklaştırılması amacıyla gerçekleştirilen uygulamalar da ak büyü şeklinde değerlendirilir.⁶⁰

Hititlerde büyü ve büyücülük, toplumun her kesimini ilgilendiren ve etkileyen önemli bir olguydu. Hititlerde büyücülerin çeşitli sınıfları ve rolleri vardı.

⁵⁸ Çilingir Cesur, 2020, 189-220.

⁵⁹ Esmâ Reyhan, Kizzuwatna'lı Maştiğa'ya Ait Ritüel Metinler Üzerine, **Archivum, Anaticum**, Cilt 4, Sayı 1, 2003, 165-196.

⁶⁰ Türkmen, 4-10.

Bunlardan biri de yaşlı kadın veya büyücü kadın olarak adlandırılan kişilerdi. Yaşlı kadınlar tarafından yapılan büyüsel eylemler, ilk olarak I. Hattuşili döneminde kaydedilmiştir. Bununla birlikte, daha sonraki zamanlarda meşru büyücüler olan bu kadınlardan, Hastayar'ın açıkça onlarla ilişkili olduğu kral tarafından bile, büyü güçleri veya siyasi entrikaları nedeniyle korkulup korkmadıkları tam olarak açık değildir.⁶¹

Hititlerde kara büyü, toplumun her kesiminde olduğu gibi kraliyet ailesi içinde de büyük bir korku ve endişe kaynağıydı. Kara büyü'nün zararlı etkilerinden korunmak için kraliyet ailesi, sürekli olarak önlemler almıştır. Bunlardan biri de MÖ 1550'de Kral Telipinu devrinde yazılan Telipinu Fermanı'dır. Bu fermanın 50. maddesinde kara büyü'nün tamamen yasaklandığı ve büyü yapanların veya büyü yapılmasını savunanların idam edileceği belirtilmiştir.⁶²

“Aile arasında kim büyü yaparsa, onu yakalayınız ve saray kapısına (mahkemeye) götürünüz. Kim onu getirmezse sonra onun evinde herşey fena olacaktır!” ve Hattuşaş'ta meydana gelen cinayetleri “Hattuşaş büyülenmiştir, bu meseleyi temizleyiniz!”⁶³

Büyü II. Murşili döneminde bazı ciddi sorunlara neden olmuştur. Kralın babası I. Şuppiluliuma'nın karısı, hüküm süren kraliçe ile olan anlaşmazlıkları sırasında, II. Murşili'nin genç karısı nihayet ölene kadar onu defalarca lanetlemek için sihirli araçlar kullanmıştır. Arma-Tarhunta ile yeğeni III. Hattuşili arasındaki “Yukarı Ülke” vilayeti üzerindeki iktidar mücadelesinde de büyü'nün siyasi amaçlar için kullanılması önemli bir rol oynamıştır. Arma-Tarhunta'nın, Rakibini büyülemek için büyücüler kullandığı sanılıyor.⁶⁴

⁶¹ Çelebi, s.79.

⁶² Füzuran Kınal, **Eski Anadolu Tarihi**, TTKB, Ankara, 2021, 20-21.

⁶³ Kınal, 20-22.

⁶⁴ Marten Stol, **Women in the Ancient Near East**, Boston, 2016, 475-477

Büyünün neden olduğu rahatsızlıklar muhtemelen kral, kraliçe ve tapınak için yapılan arınma ritüellerinden önce olmuştur. Nispeten ılımlı Hitit kanunu göz önüne alındığında, kara büyüün kesinlikle yasak olduğu ve ölümlü cezalandırıldığı, zorunluluktan dikte edilmiş olarak düşünülmelidir. Hitit yasaları, kara büyü uygulamalarını tanımlar. Bir kült arınma işleminden sonra çöpü yakmayıp başka bir kişinin tarlasına veya evine yerleştirmek kara büyüdür.⁶⁵

Büyü ile ilgili ritüellerin, ^{LÚ}MUŞEN.DU (kahin, kus yakalayıcı-fal esnasında- kus uçuşunu izleyen) ^{LÚ}purapši (kahin), ^{LÚ}HAL, (kahin), ^{LÚ}A.ZU (kahin), ^{LÚ}patili (patili rahip), ^{LÚ}A.ZU (erkek hekim), ^{LÚ}SANGA (rahip) ve ^{LÚ}GUDU (melhemli rahip) unvanlı erkek görevlilerin yanı sıra, ^{MUNUS}SAHUR^{LA} (oda hizmetçisi kadın, hizmetçi kadın), ^{MUNUS}hašaua (yaşlı kadın, büyücü kadın) ^{MUNUS}ŞUGI (yaşlı kadın, büyücü kadın), ^{MUNUS}hašnupala (ebe), ^{MUNUS}karta (tapınak görevlisi kadın) ^{MUNUS}SA.ZU (ebe) ^{MUNUS}SA.ZU (kadın hekim) ve yine ^{MUNUS}É.DINGIR^{LIM} (tapınak görevlisi kadın) benzeri unvanları taşımakta olan kadın vazifeliler tarafından da icra edildiği bilinmektedir.⁶⁶

Yaşlı kadınların temel formülleri yorumladıkları iddia edilmektedir. Din ile ilgili inanışların büyü ile alakalı ritüeller ile birleşmesinin sonucu, bu vazifelerin yalnızca özel bir disiplin içinde eğitim almış olan ve işlerine ehli oldukları anlaşılan falcılar, rahipler ve kahinler tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Hattuša'nın tapınaklarında, özel bir prestije sahip ve devlet kültü ile ilişkili bir büyücüler veya büyü gerçekleştiren rahipler ekolünün olup olmadığı ile ilgili bir bilginin bulunmadığı, bununla birlikte, büyük bir ihtimalle bu tür metinlerin bir araya getirilmesindeki amacın, böyle bir okul kurmak için malzeme oluşturmak olduğu düşünülmektedir.⁶⁷

⁶⁵ Reyhan, 2013, 166-168.

⁶⁶ Tülin Cengiz, "Hitit Çağında Anadolu'da Anaerkil İzler", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 2004, 188-190.

⁶⁷ Cengiz, s.82.

Yaşlı kadınların ritüellerde görev almak için nasıl seçildiği, genç yaşta eğitim almak için hangi şartlarda seçildikleri bilinmemektedir. Hitit toplumu içinde seçildikten sonra muazzam bir güce sahip olacaklardı. Kraliyet hanesinden dahil olmak üzere Hitit nüfusunun birçok üyesi üzerindeki konumları sayesinde elde edebilecekleri birçok sırrı ve kişisel ayrıntıyı düşünmek onların nasıl bir güce sahip olabileceğini anlamak için yeterli olacaktır. Hattuša şehrinde bulunan bir tablette yaşlı kadınların, Yaşlı Kadın Şefi'ni kutladıkları yerde kendi kültlerine sahip olduklarını göstermektedir. Ana Tanrıça Hannahanna ile güçlü bir şekilde ilişki içindedirler; bu da onların gücünü göstermektedir.⁶⁸

Ortaya çıkabilecek herhangi bir ani durumu tedavi etmek için ellerinde temel ihtiyaçlara sahip olmaları gerekeceğinden, neredeyse kesinlikle bir iş ağına sahiplerdi. Ritüellerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan gereçler, figürün yapmak için kil, kurban için canlı hayvanlar ve yağlar, şifalı bitkiler ve tekstiller gibi diğer ihtiyaçları içeriyordu. Ayrıca, acil durumlarda ritüel metinlerine kolayca erişebilecekleri bir arşiv alanına ihtiyaçları olacaktı. En az sekiz farklı dilde keşfedilen metinlerin sayısının kanıtladığı gibi, okuryazar ve iki dilli olacaklardı. Evlenmelerine izin verilip verilmediğini gösteren şu ana kadar keşfedilmiş bir kanıt yoktur.⁶⁹

Yaşlı kadınlar, Hitit toplumunun önemli bir unsuru olarak görülüyordu. Büyü ritüelleri sanatında uygulayıcılar olarak, hastalık ve talihsizlik zamanlarında ihtiyaç duyulan ritüelleri gerçekleştirmişler. CTH 379 Tabletinden de şeytan çıkarma ile uğraştıklarını gösteren kanıtlar bulunmuştur. Yaşlı kadınlar büyücüler ile mücadele etme konusunda uzmanlaşarak, kötülüğü bertaraf etme ve büyücülerini

⁶⁸ B. J. Collins, **Women in Hittite Ritual**, in *Women in the Ancient Near East: A Sourcebook*, London & New York: Routledge, 2014, 246-265.

⁶⁹ Collins, 246-265.

yenme konusunda en yaygın olarak, kil, hamur, balmumu veya yağdan antropomorfik (şena-) figürinler kullanmışlardır.⁷⁰

Bu figürinler büyücüyü temsil eder ve analogik büyü eylemlerinin konusudur; örneğin, Allî'nin ritüeli olan CTH 402'de görüldüğü gibi, büyü, etkileri kendisine geri göndermek için Allî tarafından bir heykelciğin etrafına farklı renklerde iplikler sarılarak, tekeri üzerinde döndürülür. Bu durumda büyücünün kadın mı erkek mi olduğuna göre hazırlanmış farklı figürinler vardır. CTH 409.I'de, Tunnawiya'nın "*nehir ritüeli*"nde, büyücü heykelcikleri balmumu ve yağdan yapılmıştır ve bu etkiyi büyücüye de aktarmak için bir büyü ile eritilmiştir. Benzer bir durum CTH 760.II'de de görülebilir; burada Yaşlı Kadın iki figürü alıp onları Güneş-Tanrı'ya uzatır, içki içer ve şöyle der:

*"Onları güneşin efendisine ver: düşmanlar, intikamcılar, kelimelerin (ve) sihirlerin, taparu-kelimelerinin, tatariyamman-kelimelerinin, (ve) ħirutwords'ün efendileri, köleleştirenler onu zorlayan, hasta, (ve onun) figürü, mīšan-vücut kısmı, kemik, ħalħalzani-vücut kısmı, kuvvet, hareketlilik, kirpik, kaş, (ve) ilahi yol. Eğer yaşıyorsa, Güneş-Tanrı onu teslim etsin. Eğer öldüyse, yeryüzünün Güneş Tanrıçası, Tatariyaman ve Şirut'un efendisi onu teslim etsin."*⁷¹

Yaşlı kadın ritüellerinde yok etme ön plana çıkar. Kötülüğün parçalanmış bir kap, söndürülmüş bir ateş veya yok edilmiş bir heykelcik olması durumunda, kötülük eylem sırasında bertaraf edilir. Günah keçisi ritüellerinde, bertaraf etme sırasında yapılır. Ritüelin devamında hayvan öldürülür ve gömülür, yakılır ya da uzaklaştırılır, kötülüğü de beraberinde götürür.⁷²

⁷⁰ Hannah Marcuson, **Word of the Old Woman: Studies in Female Ritual Practice in Hittite Anatolia**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Chicago, 2016, 385-389.

⁷¹ Stol, 475-476

⁷² Alice Mouton, Hittite Witchcraft, **In Acts of the VIIth International Congress of Hittitology** Çorum, 2008, 517.

Hitit toplumunun her alanında ritüellerin önemlerini vurgulayan, hala var olan birçok kaydı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Tunnawiya'nın Kirlilik Ritüeli olarak biliniyordu ve bir çift hamile kalmakta zorluk çektiğinde bunu kara büyü ile ilgili olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir;

“Yaşlı kadın Tunnawi şöyle (der): Eğer bir insana bir erkeğe ya da kadına herhangi birinden / bir şeyden kirlilik bulaştıysa, ya da başka birisi kirliliği onun için çağırdıysa, ya da bir kadının çocukları devamlı (doğmadan) ölüyorsa, ya da onlar anne rahminden devamlı surette düşüyorsa ya da adamın bir kadının kötü sözleri yüzünden uzuvları (zarar görürse)”⁷³

Tanrılara sunulan adaklar, her yaşlı kadın ritüelinin bir parçasıdır. Ekmeği kırmak ve içki dökmek en yaygın kurban eylemleridir, bunu pişiren bir koyun veya keçiyi öldürmek, parçalarını (genellikle karaciğeri ve kalbi) tanrılara sunmak ve yemek yemek takip eder. Yukarıda belirtildiği gibi, bazı metinlerde adaklar için yapısal gereklilikler olduğu da görülmektedir. Örneğin CTH 391, üç farklı tanrıya hitap eden, neredeyse aynı olan üç ritüel dizisi içerir. Metnin başında adak yoktur; bununla birlikte, uygulayıcı belki de vites değiştirmek için ikinci ve üçüncü ritüelin başında yeni tanrı için bir içki döker. Bununla birlikte, ana teklifler her ritüelin sonundadır: ekmeklerin ve pişmiş bir keçinin parçalarının, ritüelin odaklandığı tanrı da dahil olmak üzere çeşitli tanrılar için yapraklar üzerinde düzenlendiği ve değerli metal ve taş parçalarının döküldüğü bir yemek yer alır.⁷⁴

Tekliflere, tanrısallığın iyi niyetini elde etmek için büyüler eşlik eder. CTH 409.I, Tunnawiya'nın “*Nehir Ritüeli*” benzer şekilde adaklarla alınır. Ritüeli gerçekleştirecek olan kadın ayinin başında, ritüel malzemeleri listesinden hemen sonra, gerekli son öğeleri, nehirden ve kaynaktan kil toplamaya gider. Nehir kıyısındaki DINGIR.MAḪ'a ve pınara ekmek, yağlı kekler ve şarap sunar. Orada ritüel eylemleri takip eder ve ritüelin sonunda, teşekkür teklifleriyle nehre ve pınara döner. Sırada ekmek ve içki sunuları ve gelecekte ritüel hamiye yardım etmesi için

⁷³ Fitnat Şimşek, Hitit Devletinde Büyücü ve Şifacı Kadınlar. **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 27, 2021, 303-314.

⁷⁴ Marcuson, 385- 389.

Güneş Tanrısına yakarışlar ve ardından ekmek, peynir, bira veya şarap ve pişmiş bir koyun ve CTH 391'dekine benzer bir sunu dizisi yer alır.⁷⁵

Büyü ile alakalı arınma ritüelleri çerçevesinde kadınlara odaklanan farklı durumlar bulunmaktadır. Kadınların vücudundan akan kanın (SA MUNUS. tuekki-şi) temiz bir insana yedirilip içirilmesi tanrıları kızdıracak bir durum şeklinde düşünülmekte ve hastalıkların sebebi olarak düşünülen kara büyüün ortadan kaldırılması amacıyla düzenlenmekte olan Ammihatna ritüeliyle kirliliği bu kişilerin ruhundan ve bedeninden uzaklaştırabilmek ve temizlemek amacıyla ak büyü yapılmıştır. Konuyla alakalı yazılı metinde şu biçimde anlatılmaktadır:

“...ya da ona kadının vücudunun kanını içmek için verirse, ve bu kurbanları sunacağım”⁷⁶

Bir erkeğin iktidarsızlığını sonlandırmak veya erkekliğini geri getirmek amacıyla gerçekleştirilen ritüelde, erkeklik (yay) kadınlık (ayna, kirmen) sembolleri kullanılmıştır;

“Hastanın eline bir ayna ile bir kirmen veririm ve bir “kapının” altından geçer ve kapının altından öte tarafa geçtiği zaman, ondan ayna ile kirmeni alırım ve eline bir yay veririm ve ona derim ki: “Bak! Senden kadın gibi davranma hallerini aldım ve erkekliğini iade ettim; kadınca tavırları attın ve bir erkeğin tavırlarını kazandın!”⁷⁷

Paskuwatti'nin ritüeli, cinsel olarak performans gösteremeyen bir erkeğe yardım etmek için tasarlanmıştır. Bu “işlevsizlik” iktidarsızlık veya daha yakın zamanda önerildiği gibi pasif eşcinsellik olabilir. Ritüelin merkezi unsuru, terapötik bir rüya kuluçkasıdır. Ayinin başarılı olması için, koruyucu tanrıça Uliliyassi'nin hastaya bir rüyada görünmesi ve onunla seks yapması gerekir. Olmazsa, istenen sonuca, yani cinselliğin restorasyonuna ulaşılan kadar ritüel tekrarlanmalıdır. Kuluçka,

⁷⁵ Mark Chavalas, **Women in the Ancient Near East**, Roudledge, 2014, 101-104.

⁷⁶ Leyla Murat, Kült görevlisi şarkıcı kadınlar: MUNUS(.MEŠ)katra-, MUNUS(.MEŠ)hazgara, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 32, Sayı 15, 2013, 95.

⁷⁷ Çelebi, 83.

hastanın evinde, özellikle tanrıça için hazırlanmış bir adak masasının önünde gerçekleşir. Gerçekten de tüm ritüel, bu tanrıçaya bir yakarış işlevi görür ve bir tablet katalogunda “*Uliliyassi’yi Çağırduğımda*” alternatif başlığı bile verilir. Hasta böylece tedavi edildikten sonra ona kişisel tanrıçası olarak tapmayı vaat eder. Bu tapınmanın bir kısmı ister heykel ister kap ya da stel olsun, seçtiği herhangi bir biçimde tanrıçanın bir suretini biçimlendirmeyi içerir.⁷⁸ Anniwiyanni’nin Ritüeli ile paylaştığı bir özellik olan kutsanmış bir kızın katılımı da bu ritüelde ilgi çekicidir. Görünüşe göre kız, (diğer ritüel görevlerin yanı sıra) hastayı cinsel bir tepki vermeye ikna etmek için oradadır. Hastayı kamıştan yapılmış bir kapıdan göndermek, buna iğ ve değnek değişimi, kadınlık sembolleri, bir yay ve oklar, erkeklik sembolleri, hastanın yakında restore edilecek cinselliğine işaret eder.⁷⁹

Bu ayın, kadın partnerin pasif rol karakteristiğinden sıyrılmanın ve erkek partnerin baskın davranış karakteristiğini üstlenmenin simgesi olarak görülebilir. Yani, hastayı pasif eşcinsel davranıştan iyileştirmeye yöneliktir. “*Hizmetçinizi ona teslim edin, boyunduruk olur*”, boyunduruk, tahakkümün ve hasta tarafından benimsenecek yeni tutumun bir simgesidir. Bu, Paşkuwatti adına atfedilen tek ritüeldir. Sadece tek bir nüsha olarak günümüze ulaşmıştır ve tek bir tablette tamamlanmıştır. Kopyası İmparatorluk Dönemi’ne aittir, ancak kompozisyonun kendisi daha eskidir.⁸⁰

Hititlerde büyü, bazen de aile içi husumetlerin bitirilmesi amacıyla yapılmaktaydı. Maştigga ritüelinde de ifade edilen metinde koca-karı, baba-oğul veya erkek kız kardeş arasında mevcut husumet ve kavgayı ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilen ritüelde taraflarda yer alan muhatapların her ikisinin de hazır olması gerekir;

⁷⁸ Billie Jean Collins, **Preprint; forthcoming in Hittite Rituals from Arzawa and the Lower Land**, 3-5.

⁷⁹ Collins, 3-5.

⁸⁰ Chavalas, 101-104.

*“Kizzuwatnalı kadın Maštigga şöyle (der): Eđer baba ođlu ile, koca karısı ile ya da erkek kardeş kız kardeşi ile kavga ederse onları birlikte iken barıştıracağım.”*⁸¹

Hitit toplumsal yapısında aile bütünlüğüne ve birliğine gösterilmekte olan ehemmiyetin Maštigga ritüeli belgelere yansımış halidir. Büyü faaliyetleriyle yazılı belgelere yansımış Maštigga'nın dışında da kadınlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Azzari, tarafından düzenlenmiş olan büyü ritüelinde ordulara liderlikte bulunan komutanlara, tüm teçhizata, atına ve savaş arabasını muhafaza etme amacını taşımaktadır. Aynı arşiv külliyatında yer alan başka bir tablette yine Azzari'nin ismi karşımız çıkmakta, herhangi bir ordu komutanının düşmanlar tarafından tehdit edilmesi durumunda Azzari'nin farklı ritüeller gerçekleştirdiği bilgisine ulaşılmaktadır.⁸²

Hitit ordusunun düşman karşısında yenilmesi ya da orduda bir salgın hastalık çıkması durumlarında, büyüsel eylemler gerçekleştiren bir diğer büyücü Yaşlı kadın Aşhella idi. Orduda çıkan salgınların, genellikle seferden dönen askerlerin ya da düşman ülkelerinden getirilen savaş esirlerinin taşıdığı mikroplardan kaynaklandığı düşünülürdü. Salgın bireysel olmadığı için, tedavi de hastalığın tümünü ortadan kaldırmaya yönelik olarak yapılıyordu ve bu tedavi de ancak büyüyle mümkündü.⁸³

“Hapallalı Aşhella şöyle (söyler): Orduda kötü bir yıl olursa bu kurbanı (ritüeli) yaparım. Şöyle yaparım: Gün akşam olunca, her kim olursa olsun, bütün ordu komutanlarının hepsi (bir) koç hazırlarlar. Koçların siyah ya da beyaz olmaları önemli değildir. Beyaz, kırmızı, sarı, yeşil yün ipliğini iç içe bükürüm ve onları bir örgü haline getiririm. Bir boncuk kolyeyi ve kurşunlu bir demir halkayı birleştiririm. Ve onu koçların boyunlarına ve boynuzlarına bağlarım. Ve geceleyin onları çadırların önüne bağlarlar. Ve bu sırada şöyle söylerler: “Hangi tanrı yüz

⁸¹ Cengiz, 195.

⁸² Darga, 206.

⁸³ Cengiz, 196

çevirirse, hangi tanrı bu salgına neden olduysa, bak bu koçları senin için bağladım. (Bunlarla) tatmin ol!”⁸⁴

Orduda çıkan salgın hastalığın hangi tanrının gazabından kaynaklandığı bilinmediği için, salgın hastalığa sebep olan tanrıya net olarak bir isim verilmemiştir. Bu durumda, salgın hastalığı durdurmak ve tanrıları yatıştırmak için kefarete olarak koçlar kurban edilmiştir.⁸⁵ Aynı şekilde orduda kötü bir dönem yaşandığında Hapallalı Ašhella'nın ritüelinin tatbik edildiği; ordu komutanları tarafından, krala ve süslenmiş bir kadına reverans yapıldığı, tanrılardan düşmanlara karşı yardım talep etme ritüelindeyse Ninive'li İstar'ın düşman erkeklerini kadına dönüştürmesi ve kadınların verimliliğini ellerinden alması talep edilmiştir. Bu talebi gerçekleştirmek için de düşman erkeklerine dönüştürme büyüü uygulanmıştır. Bu büyüün amacı, düşman erkeklerinin kadınsı hareketler sergilemesiyle savaşma güçlerini kaybetmeleri ve düşman kadınlarının doğurganlık özelliğinin yok edilmesiyle ülke nüfusunun azalmasıdır. Böylece düşmanın zarar görmesi sağlanacaktır.⁸⁶

Orduyla alakalı başka bir büyü ritüelinde ismi zikredilmekte olan büyücü kadınlardan biri de Ummaya'dır. Boğazköy'de henüz rastlanmayan Ummaya, Hurri kökenli bir kadın adı olup, bahsedilen adın sadece Nuzi metinlerinde zikredilmiş olduğu görülmektedir. Hitit ordusu zor duruma düştüğünde ve düşman başarılı olduğunda bahsedilen kadının büyü ritüeli gerçekleştirilmektedir.⁸⁷

⁸⁴ Şimşek, 308.

⁸⁵ Şimşek, 303-314.

⁸⁶ Cengiz, 196.

⁸⁷ Şimşek, 306-309.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTİTLER DEVRİNDE DİNİ METİNLERDE KADIN RİTÜELLERİ

3.1. Metinlere Göre Hititler Devrinde Din ve Kadın

Din, insanların açıklamakta güçlük çektikleri doğaüstü güçleri bir tanrıya veya kutsal sayılan varlıklara inanarak tapınmayı sistematik hale getiren toplumsal bir kurumdur. İnsanoğlu doğduğundan beri dünya üzerinde açıklayamadığı üstün doğa güçleri karşısında korunma, korku, zayıflık ve sığınma duyguları ile hareket etmiştir. Hititler dine bakış açılarını farklı devletler ve milletlerin inançlarını aynı potada harmanlayıp renkli bir panteon oluşturmuşlardır. Hatta Hititler ele geçirdikleri şehirlerdeki hiçbir tanrıya zarar vermeyip Hattuša'ya götürüp panteonlarına katmışlardır.⁸⁸ Fethederek gittikleri birçok bölgeye kendi kültürlerini kabullendirmek yerine, var olan bölgedeki kültürleri ve tanrıları kendi anlayışları doğrultusunda benimseyen Hititlere neden “Bin Tanrılı Halk” olarak isimlendirdikleri de böylece anlaşılmaktadır. Fakat “Hatti Ülkesinin Bin Tanrısı” olarak adlandırılan tanrıların hepsinin isimleri bilinmemektedir. Şimdiye kadar altı yüz tanrının ismi bilinmektedir. Geriye kalan tanrı isimleri de yeni tabletlerin ortaya çıkması ile açıklığa kavuşacağı ve artacağı düşünülmektedir.⁸⁹

Hitit İmparatorluğu'nun geride bıraktığı binlerce çivi yazılı belgenin çoğunluğunu dini metinler oluşturuyor. Hititler hastalık, büyücülük, suçluluk ve diğer kötülöklere karşı festival prosedürlerini, kehanet araştırmalarını, mitleri, duaları, adakları ve ritüelleri kaydettiler. Hitit inanç dünyasında tanrıların da insanlar benzeri yedikleri, içtikleri, eğlendikleri, sevdikleri, yardım ettikleri, öfkelendikleri, ihtirasa kapıldıkları ve nefret ettikleri düşünölürdü. İnsanlar gibi düşünölen bu

⁸⁸ Seval Salın Akçelik, Hitit Dininin Niteliksel Özellikleri, **Kafdağı dergisi**, 2018, 54-56.

⁸⁹ Çilingir Cesur, 2020, 121-123.

tanrıların da (insanların nasıl yaşayacağı bir evi varsa) bir evi olmasının gerektiğine inanılırdı. Bu inançtan yola çıkarak, Hititler tanrılarının barınabilecekleri tapınakları inşa etmişler ve tanrıların kıymetli eşyalarını ve heykellerini de bu kurumlarda korumuşlardır.⁹⁰

Hitit tapınağının genel işlevleri açısından muhtemelen Orta Çağ manastırıyla pek çok ortak yanı vardı. Her kurumun asıl amacı olan temel işlev, tanrıya hizmetti.⁹¹ Bunun ötesinde, her ikisi de toprak sahibiydi, her ikisi de bağımsız ekonomik ve endüstriyel birimlerdi ve her ikisi de öğrenme merkezleri ya da en azından yazıcı geleneğinin depolarıydı. Kuşkusuz, daha büyük tapınak kuruluşlarından bazıları, birçok manastır gibi, devlet içinde zengin ve güçlü kurumlar haline geldi. Gelirleri personelini ve tarikat faaliyetlerini destekleyen ve muhtemelen büyük bir fazlalık bırakan geniş birinci sınıf tarım arazilerine sahiplerdi. Hitit tapınakları oldukça kısıtlıydı. Festival günlerinde tapınak, kralın, ailesinin ve kraliyet maiyetinin ve diğer katılımcıların festival kutlamalarında paylaştığı mekanlardan biri haline gelirdi. Ancak günlük bazda genellikle tapınakta yalnızca yetkili tapınak personeli bulunurdu.⁹²

Dini faaliyet ile kadın gücü ve failliği arasındaki kesişme, Klasik ve Antik dönem çalışmalarında çok tartışılmıştır. Antik dönemde Anadolu'da Hitit ritüellerinde ve şenliklerinde kadınlar ön plana çıkmıştır. İmparatorluğun ve ölümlülerin yüksek rahibesi rolünde Güneş Tanrıçası'nın karşılığı olan Hitit kraliçesi, Hitit devlet kültüründe önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle, kraliçenin kült faaliyetlerinin incelenmesi, Hitit kraliyet ideolojisini desteklemek ve kralın egemenliğini meşrulaştırmak için dini faaliyetlerin nasıl kullanıldığını anlamak için anahtardır.⁹³

⁹⁰ Ahmet Ünal, **Hititler Devrinde Anadolu**, İstanbul 2003, 134-152.

⁹¹ Serkan Demirel, Hitit İdarî Sistemi İçerisinde tapınakların Konumu, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 40, 2014, 2-4.

⁹² Bryce, 154.

⁹³ Billie Jean Collins, **The Hittites and their World**, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2007, 47.

Hitit İmparatorluğu'nun dini, Hatti, Hitit, Luvi, Hurri ve Babil dini geleneklerinin bir karışımıydı. Eski Krallık'ta Hatti gelenekleri öndeydi. Anadolu'da tarih öncesinden kalma malzemeler, MÖ 2. bin yıla kadar Orta Anadolu'da kısmen de olsa yaşayan özellikler göstermektedir.⁹⁴

“*Cennetin Kraliçesi/Leydisi*” olan Şebat, tipik olarak bir aslanın üzerinde ayakta, bir polo ve uzun bir pelerin giymiş olarak tasvir edilmiştir. Aslen bağımsız bir dağ tanrısı olan Şarruma, Teşsub ve Hēbat'ın oğlu olarak Hitit-Hurrian kültüne dahil edildi. Aşk ve savaş tanrıçası olan tanrıça Şauška'nın kültü, Babil tanrıçası Iştar'ın kültüyle eşdeğeri. Ninova, Şauška'nın başlıca kült merkeziydi, ancak Şauška'nın Alalakh, Ugarit, Lawazantiya ve Şamuha'da ek kült merkezleri vardı.⁹⁵

Mezopotamya mitolojisinde kadınsı yönüyle ağır basan Iştar/Şauška olarak bilinen tanrıça kültü, Asurlu tüccarlar ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'da Hititlerin dini panteonun da yer alan tanrıça Iştar/Şauška eril ve dişil yönlü olması ile öne çıkmıştır. Bazı ritüel metninde de Iştar/Şauška dişiliğine ve erkekliliğine atf yaparak bir dişi veya bir erkek gibi giyinebildiğinden bahsedilmiştir.

Iştar/Şauška dini panteonda kendine yer bulduktan sonra birçok ritüellerde ismine rastlanılmıştır. Bu da tanrıçanın insanların kültürleri üzerinde etkili olduğu alanlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Tanrıçanın yaptığı bu ritüeller düşmanın savaşıma yeteneğini kaldırmak ve erkekleri kadına çevirmektir. Iştar/Şauška hakkındaki bilgiler genellikle Hurri kökenli Kumarbi efsanelerinde karşımıza çıkmaktadır. Iştar/Şauška kültü Hitit bölge halkının sosyal yaşantısında diğerkültlere göre daha fazla öne çıkararak göze çarpar hale gelmiştir.⁹⁶

⁹⁴Dennis R. M. Campbell, The introduction of Hurrian religion into the Hittite empire, **Religion Compass**, Sayı 10, 2016, 296-297.

⁹⁵ Campbell, 298.

⁹⁶ Okan Demir, “Hitit Döneminde Anadolu'da Iştar-Şauška Kültü”, Yüksek lisans Tezi Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, 2016, 25-29.

Dini sistemin merkezi yapılan festivallerdir. Hitit hükümdarları, tanrılarla ölümlü hizmetkârları arasında bir köprü işlevi görürlerdi. Tanrılarla iletişim kurmak ve onların kutsamasını ve ilahi düzeni sağlamak için, festivaller sırasında tanrıları ve tanrıçaları yatıştırmak için çeşitli ritüeller gerçekleştirirlerdi. Hitit ekonomisi tarıma dayalıydı ve Hititler, tanrılara ibadet karşılığında güneş ışığı, yağmur ve yüksek mahsul verimi aldıklarına inanmaktaydılar. Hititler tanrılara yiyecek ve içecek sunarak ve atletizm yarışmaları, akrobasi, müzik ve dans şeklinde eğlence sağlayarak teşekkür etmişlerdir. Kral ve kraliçe büyük Hitit festivallerine katılmış ve bu kült görevleri diğer kraliyet etkinliklerine göre öncelikle görülmüştür.⁹⁷

Büyük festivallere katılmasına ek olarak, kraliçe kral ve krallık adına dua etmekten, kehanet araştırmalarından ve kraliyet hanesindeki kutsamalarını güvence altına almak için tanrılara adaklar adamaktan sorumluydu.⁹⁸

3.2. Kadının Dini Hayattaki Yeri ve Kadın Din Görevlileri

Hititlerde kraliyet arşivi içinde yer alan oldukça zengin dini kayıtların varlığıyla Hititlerde dinsel ritüel ve törenlerinin farklı yönleriyle ilgili bilgi sağladığı ifade edilmektedir. Hitit tanrılarının yeryüzünde bulunan evleri, É.DINGIR^{LIM} “Tanrının evi” şeklinde isimlendirilen tapınaklar çerçevesinde, sayısı son derece fazla bir personelin ikamet ettiği tapınaklar ve kompleks içinde bulunan yapıların yalnızca dini anlamlarının bulunmadığı bu kompleksin tamamının geniş bir sosyo-ekonomik teşkilat olduğu belirtilerek Hattuša’da bulunan Büyük Tapınak buna örnek şeklinde gösterilmektedir.⁹⁹

Tapınak personeline Hititlerin kült dilinde “hılamatta” ismi verilmiş olup, bu yapılar çerçevesinde bir kısmının kadın ve erkeğin oluşturduğu doğrudan doğruya küçük meslek adamları, hizmetkar, işçilerden, bir kısmınınsa kültün spiritüel yönünü uygulayan yüksek rahip ve rahibelerinden meydana gelmiş olduğu görülür.

⁹⁷ Chavalas, 101-104.

⁹⁸ Michael Moore, “Hitit Kraliçeliği: Hitit Anadolu'sunda Kadın ve Güç”, Kaliforniya Üniversitesi, Doktora tezi, 2018, 12-14.

⁹⁹ Darga, 71.

Ek olarak vazifeleri belirgin bir biçim tespit edilmesi mümkün olmayan çok sayıda din vazifelisi kadın ve erkeğin bulunduğu yazılı kayıtlardan anlaşılır.¹⁰⁰

Hatti diyarında Hitit kadınlarını ifade etmek için kullanılan terim MUNUS'tur. Bir kızın DUMU.MUNUS olduğu belirlendi. SANGA'nın (Hititçesi LÚ şankunniš) "rahip", MUNUS SANGA'nın ise "rahibe" anlamlarında kullanılmakta olduğu görülmektedir.¹⁰¹ Hitit rahibeler sınıfı içerisinde en üst seviyede kraliçenin bulunduğu, devletin resmi son derece önemli bayramlar, kutlamalar ve çeşitli törenlerini kraliçelerin, başrahibe olarak yönetmiş olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Kraliçenin kült gezilerinin tamamında vazife üstlendiği, kralın bulunmadığı hallerde tek başına kraliçenin "şalli ašeššar" denilen "Büyük Toplantı"yı yönetmiş olduğu bazı durumlarda ise bu bayram ve toplantı kutlamalarının É.MUNUS.LUGAL ismi verilmekte olan kraliçenin sarayında düzenlenmekte olduğu dikkat çekmektedir. Kraliçelerin bulunduğu tapınaklarda gerçekleştirilen toplantı ve gösterilere ise halk da iştirak etmiştir.¹⁰²

Ayrıca Hitit inanç dünyasında her türlü kötülüğün kaynağının tanrılar olduğuna inanıldığından onların yaşamış oldukları tapınaklar ve tanrı heykelleri temiz tutulmaya çalışılmış, gerek tapınakların dışında gerekse tapınakların içinde uygulanan birçok kült ve bayram törenlerinde enstrümantal ve vokal müzikle dansların eşliğinde tanrılar eğlendirilmeye memnun edilmeye çalışılmıştır.¹⁰³ Bu tanrıların eğlendirildiği onlara hizmet edildiği tapınaklarda Hitit kadınları aktif olarak çok önemli görevlerde yer almışlar. Hititler daha çok ataerkil bir toplum olmalarına rağmen, diğer toplumlara bakıldığında onların aksine daha olumlu; hatta

¹⁰⁰ Darga, s.71.

¹⁰¹ Sezer Seçer Fidan, Yazılı Belgeler Işığında Hitit Kadınları, **Arkeoloji ve Sanat**, Cilt 157, 2018, 33.

¹⁰² Çelebi, 105.

¹⁰³ Suzan Akkuş Mutlu, Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Davul Çalma Geleneği: Sumer ve Hitit Örneği, **Akademik Matbuat**, Cilt 5, Sayı 1, 2017, 28.

erkeklerle eşit haklara sahip bir konumda oldukları söylenebilir ve dini ritüellerde erkeklerden daha çok ve üst düzey görevlerde yer aldıkları görülmüştür.¹⁰⁴

Törenler sırasında farklı müzik aletlerinin çalınması suretiyle, şarkılar seslendirilerek ve danslar edilerek, her bir kült etkinliğinin yani müzik eşliğinde, başlangıç ve bitişini belirtmek, tanrı heykellerinin ve tapınaklarının temizliğini ve bakımını yapmak, tanrılara çeşitli kurban maddeleri sunmak, tanrı heykellerini dini bazı sebeplerden ötürü yerlerini değiştirmek gibi benzeri kült faaliyetleri gerçekleştirilirdi. Tapınaklar ve tanrılar ile yakın temas halinde bulunmak suretiyle bu kült etkinliklerini gerçekleştiren pek çok önemli ve saygın kadın kült vazifelisi tapınaklarda bulunmaktaydı. Tapınaklarda başta kült törenleri olmak üzere birçok ritüelin gerçekleştirilmesinde rahibeler görevlendirilmiştir.¹⁰⁵ Bu tanrılar için gerçekleştirilen ritüellerde dans eden kadınların ve müziğin büyük önemi vardır. Hişuwa Bayram ritüelinde alda nehrine yıkamaya götürülen tanrı heykellerinin yanlarında müzisyen kadınlarda bulunmaktaydı;

“Tanrı heykellerini sepete koyarlar ve onların purapsi adamları sepette taşırdı; her bir heykelciğin yanında bir taprı kadını çalpara çalar. Onun önünde müzisyenler yürür ve onları alda nehrine götürürler.”

Tören bitiminde heykelcikler yine müzik eşliğinde tapınağa götürülür. Tapınakta dansçı kadınlar tanrılar karşısında savaş tarzında danslar ederler. Bu seremoninin asıl amacı ise kralı savaş için yüreklendirmektir.¹⁰⁶

Bazı kadınlar, tapınak tanrısı için ekmek ve yemek hazırlamak ve tanrının ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştırıldı. Bu ihtiyaçlar, her sabah tanrının uyanmasını ve tanrıya günlük rızıkları verilmeden önce temiz giysilerle temizlenmesini ve giydirilmesini içeriyordu. Bu kadınların bedenlerinde ritüel olarak saf olmaları gerekiyordu. Tırnakların kısa ve temiz olması, saçların yüzden

¹⁰⁴ Salın Akçelik, 52-70.

¹⁰⁵ Ünal, 120.

¹⁰⁶ Belkıs Dinçol, Hititlerde Müzik, **Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları Dergisi**, Cilt 19, Sayı 119, İstanbul, 2003, 50-52.

çekilmesi gerekiyordu. Temizlik personeli, yemeğin pişirildiği mutfak da dahil olmak üzere tapınağın süpürülmesini ve düzenli olmasını sağlayacaktı. Kişisel ritüeller ve dini törenler söz konusu olduğunda, ibadet sırasında cinsiyetler arasında herhangi bir ayırım yapıldığını gösteren herhangi bir delile rastlanmamaktadır. Fırtına Tanrısı gibi bu tapınaklardan bazılarının boyutları çok büyüktü.¹⁰⁷

Farklı köklerden olan bazı kadınlar rahibe olmak için seçilmişti. ^{MUNUS}MES olarak tanımlanan rahibeler, bekaret yemini etmek zorunda kalmıştı. Entanni kadınları olarak bilinen rahibelerin, yoksulluk yemini etmelerini şart koşan Tablet KBo 4952’de kayıtlıdır. Bu kadınlar miraslarından vazgeçtiler ve günlük ihtiyaçları için költ tapınağına bağımlı hale geldiler. Hoffner’a göre, Mezopotamya din kültüründe tanımlanan ve aynı zamanda tanrılarının gelini olan entu rahibesine benziyorlardı. Ayrıca gönüllü olarak yoksulluk yemini eden ve Mesih’in gelini olan günümüz rahibelerine de benzetilebilirler.¹⁰⁸

Bir ayin metninin küçük bir parçası olan KUB XXXII 83, Zintuhi rahibelerinin varlığını tartıştı. Hitit dilinde okunan ve tanrıça Teteşhapi için yapılan bir adak törenine katıldılar. Bir NIN.DINGIR rahibesi de bu törende önemli bir rol oynadı. Hititlerde bu ritüeli Kral huzurunda, Güneş tanrısının tapınağında gerçekleştirirlerdi. Zintuhi rahibelerinin yoksulluk yemini mi etmeleri, yoksa bakire kalmaları mı gerektiği bilinmiyor.¹⁰⁹

Hitit rahibeleri arasında ^{MUNUS}AMA. DINGIR^{LIM} (Hititçesi şivanzanniş)-“Tanrının anası” unvanı ile ön plana çıkan kadınların en yüksek sınıfı meydana getirdiği bilinmektedir. Bu sınıfı oluşturan rahibelerin genel olarak tanrıçaların költünde buldukları bununla birlikte gündelik költ vazifelerini yapmakla birlikte önem taşıyan bayramlarda ve kutlamalarda baş icracı olarak rol üstlenmektedirler. Nerik

¹⁰⁷ Harry Hoffner, **Hittite Religion**, in the Gale Encyclopedia of Religion, London & New York, 2005, 505.

¹⁰⁸ Chavalas, 101-104.

¹⁰⁹ Hoffner, 507.

Fırtına Tanrısı kültü ve bayram törenlerinde bu rahibeler, oldukça üst düzey rol oynarlardı.¹¹⁰

NIN.DINGIR ya ‘kız kardeş’ ya da ‘Tanrı’nın Hanımı’ olarak tercüme edilmiştir. Hitit dini kült rahibelerinin topluluğu içinde oldukça yüksek bir yere sahip görünüyordu. Herhangi bir zamanda pozisyonu elinde tutan sadece bir kişi vardı. Sadece tanrıça Tetešhapi’ye tapınmada değil, birçok farklı dini ritüel ve törende rol oynamıştır. NIN.DINGIR rahibesi de KILAM festivalinde kral, kraliyet çifti ve/veya kraliyet prenslerinin yanında önemli bir rol oynadı. KILAM festivali, ‘kapı’ festivali anlamına gelir ve sonbaharda kutlanır. Bunun, tanrıların kış boyunca korunmasını ve beslenmesini sağlamakla bir ilgisi olduğu varsayılabilir. NIN.DINGIR’in adı ritüel metinlerde bugüne kadar 51 defa tespit edilmiştir. Tablet KUB 59.2.ii.6-7, kült etkinliğinin bir kısmını kaydetti.

“...kralın uzun ömürlü olmasını sağlamak için uzun yılları temsil eden Katahha tapınağına gider...”

Kraliyet arabasında tören yapılırken taşınır, huluganni, tanrının cübbesini giyer ve alayda bir asa taşıyıcısı tarafından yönetildi. Ritüel sadece kraliyet kraliçesi ve kralının ilah kıyafetlerini giymesine izin verildiğini ve ayrıca kraliyet arabası ve esasını kullanma hakkına sahip olduğu düşünülürse, kraliyet ailesinin bir üyesi olmalıydı. Devlet kültürlerinden bir NIN.DINGAR rahibesi görevini yerine getirmek için seçilen prensesin evlenebilmiş olup olmadığı bilinmemektedir.¹¹¹

¹¹⁰ Esmâ Reyhan, Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri, **Turkish Studies**, Cilt 11, Sayı 16, 2016, 90-110.

¹¹¹ Hoffner, 508.

Bununla birlikte, ^{LU}SANGA ayinlerde rahiplerin ardından, kült personelinin sayılması sırasında da ^{LU}SANGA-rahip ya da ^{LU}GUDU “Merhemli rahip”in ardından ifade edilmektedir.¹¹²

Bu kadınların önemi Hattuša’da tespit edilen 18 bayramdan birinin bu unvan ile isimlendirilmiş “EZEN^{MEŠ} MUNUS.MEŠ^{AMA}.DINGIR^{LIM} Tanrı Analarının Bayramı” olması dolayısıyla anlaşıldığı yazılmaktadır. Bununla birlikte BĒL MADGALTİ talimatnamelerinde bu “Tanrının Anası” unvanını taşıyan kadınların üç büyük din adamı ^{LÚ}.MEŠ^{SANGA}, ^{LÚ}.MEŠ^{GUDU} arasında tek büyük rahibe olarak geçtikleri önemli bir detay şeklinde ifade edilmektedir.¹¹³

Hititlerde bir kraliçenin hasta olmasına yol açtığı iddiasıyla “tanrı analığı mevkiinden bir yüksek rahibenin azledildiği, kendisine kötülük yapılmadığı, yaşaması açısından gerekli olan her şeyin kral tarafından verilmiş olduğu çok tahrip olmuş bir tableten anlaşılmaktadır. Tablette Murşili’nin isminin zikredilmesinden kraliçenin isminin zikredilmemesinden ötürü kesin olmamak ile birlikte hastalığı başka tabletlerde anılan II. Murşili’nin karısı Gaşşulavi(ya) olabileceği iddia edilmiştir.¹¹⁴

Hitit Devleti’nde Parnaşşa şehrinin “Siyah Tanrıça”sına yönelik kült törenlerinde ilk gün gerçekleştirilen ayinlerde, rahipler dizisinde ilk yeri rahibin (^{LÚ}SANGA) bulunduğu, bu kişinin ardından rahibenin (^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM}) bulunduğu ve ardından da ^{MUNUS}palwatalla’ (İlahici kadın)nın bulunduğu ifade edilmektedir. Bu kadınların görevi kültte ilahiler seslendirmektir. İlahilerini bayram ziyafetinin ardından söylerler.¹¹⁵

¹¹² Leyla Murat, 2016. “Hitit Döneminde Kadın ve Önemi”, O. Köse (yay.) **Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın**, Cilt 1, 73-80. Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2017, 77.

¹¹³ Çelebi, 106.

¹¹⁴ Cengiz, 188.

¹¹⁵ Cengiz, 189.

Bunların yanında ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM} ismiyle metinlerde zikredilen rahibeler de bulunmaktadır. Sürat Bayramında bu rahibeler kral, kraliçe ve veliahdın yanında dururlar.¹¹⁶

^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM} entu ismi verilmekte olan ve Büyük Rahibe ismiyle de anılan bir görevli daha bulunmaktadır. ^{MUNUS}AMA.DINGIR^{LIM} metinlerde Tanrıça Teteşhapi'ye yönelik düzenlenmekte olan bir kült törenini kendisi idare ederken ve kült dansını tanrı tasvirinin önünde gerçekleştirirken betimlenir. Başka bir rahibe grubu ise ^{MUNUS}zintuhi'dir. Tanrıça Zintuhi için hizmette bulunan bu grubun başında yer alan rahibe GAL MUNUS.MEŠ zintuhiyaš olarak isimlendirilmektedir.¹¹⁷ ^{MUNUS}alhitra, ^{MUNUS}tarpašgana ve ^{MUNUS}menahuerüta, Hupišna şehri baş tanrıçasıyla beraber isimleri zikredilen başka bir gruptur. Kült alanının hazırlanması ve düzenlenmesi, ^{MUNUS}tapritašši isimli kadınların görevleri arasındadır. Bu görevlilerin haricinde verilmiş olan ismin etimolojik kökeni günümüze kadar kesin bir şekilde belirlenemeyen hazgara kadınları, bayram törenlerinin hizmetkârı olarak görülmektedir. Bir kült envanteri metinde:

“hazgara- kadınları kurbanlık ekmekleri ve DUG harši'yi yukarıya dağa taşırlar, tanrı heykellerini baytulosların (dini anıt) önüne yerleştirirler. Sunakları meyve ile donatırlar, ekmekleri ve DUG harši'yi yerlerine koyarlar. Kült töreni bittikten sonra tanrılara, törene katılan insanlara çelenkler takılır ve tanrıların eğlendirilmesi faslı da yerine getirilir. Gün bitip gece olunca, hazgara- kadınları tanrıları geri (tapınaklarına) getirirler, sunakları tanzim ederler, kurban ekmeklerini bölerler, kapları (kurban içkisi il)e doldururlar.”

Aynı metinlerde İlahici, şarkıcı kadınlar olan ^{MUNUS}MEŠ palvatalleš ile ^{MUNUS}MEŠ hazgaraların isimleri geçmekte olup (KBo II 8 III 23,24,29). Diğer bir kült envanterindeki metinlerde (KUBXXV 25 I 7-8) tek başına hazgara kadınlarının

¹¹⁶ M. Doğan-Alparslan, Hititlerde Kadın, **Aktüel Arkeoloji**, Cilt 32, 2013, 70-79.

¹¹⁷ A.M. Darga, “Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın”, G. Renda (yay.) **Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın. Anadolu Kadınının 9000 Yılı**: 26-35. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, 29-32.

şarkıları söylemiş oldukları görülmektedir. Bu metinlerden hazgara kadınlarının Tanrıların eğlendirilmesi vazifesini üstlenmiş oldukları da anlaşılmaktadır. Ayrıca, tanrıçanın şerefine kutlanmakta olan EZEN SE harpi(ya) tahıl ekimine ilişkin bayram ve kutlamalarda tanrının anası unvanlı rahibe ile ^{MUNUS}MEŠ hazzivi-kadınlarının kurban merasimi ritüelini idare ettikleri belirtilmektedir.¹¹⁸

Bu kadın görevlilerin haricinde Siyah Tanrıça kültüründe vazife üstlenen ^{MUNUS}LÚSANGA beraber geçmektedir. Tapınağın içinde gerçekleştirilen kurban töreninin ardından ismi geçmekte olan Katra kadınlarının din adamları ile beraber bir çeşit ilahici gibi Tanrıçaya övgü dolu sözler söylerlerdi.¹¹⁹

^{MUNUS}katra- “müziyen, şarkıcı, kadın kült görevlisi” şeklinde isimlendirilen katra kadınlarının hem çoğul ^{MUNUS.MEŠ}katra, hem de tekil ^{MUNUS}katra zikredildiği Hititçe çivi yazılı kaynaklar üzerinde durulduğunda; katra kadınları patili rahipleri ile bir arada Kizzuwatna kökenli doğum ritüelinde (CTH 477: KBo 9 22 II 28-49) görülmektedir.¹²⁰

Katra kadınları ^{LÚ.MEŠ}zuppariyala “meşale taşıyıcıları” ve patili rahipleri ile beraber Kizzuwatna kökenli diğer bir doğum ritüelinde (CTH 489 K = KBo 17 65 (Rs. 20-24, §22-§23) görülmekte ve patili rahibi tarafından verilen ekmek taşıma vazifesini yürütmektedir. İlgili metin şu şekildedir;

*“Ayrıca şinapşi evinde [... esen]lik [için] o sunu sunar. Ve o şinapşi evinde yemek yer. Ve kadın tapınaktan çıkıp [ge]lir. Fakat önde, kapıda sıcak ekmekler parçalanır. Ve onlar onları parçalara ayır[ırlar]. [Ve] ne zaman kadın çıkıp gelir, bir şan[i]ddu-ekmeğini (ve bir) gaz(za)mi(- ekmeğini) onlar ve[ri]rler. pa[tili]-rahipleri, katra-kadınları (ve) meşale taşıyıcılara onlar gazzami-ekmeklerini verirler[er]”.*¹²¹

¹¹⁸ Chavalas, 101-104.

¹¹⁹ Çelebi, 106.

¹²⁰ Murat, 2013, 119.

¹²¹ Murat, 2013, 119.

Katra-kadınları, başka bir ritüelde (CTH 470: KBo 24 5 8-14) ritüelin düzenlenmiş olduğu kadını teskin etmek rahatlatmak amacı ile LÚNAR “müzisyen, şarkıcı” ile beraber şarkı söyleme vazifesini yürütmektedir;

*“İkinci gün son bulur. Ve ikinci günün son gözle[m görevi sırasında, [“büyük kadın”] tanrıya yüksek sesle ağlamaya başladı. Ve onlar “büyük kadın” için endişelendiler. Ve onu “Tanrıların efendisi” [ve?] (yukarıda) sallarlar. Fakat ona şarkıcı ve katra-kadınları daha sonra şarkı söylerler. Ardından onlar geceyi [] geçirirler.”*¹²²

Kutsal fuhuş, tapınak fahişeliği, kült fuhuş ve dini fuhuş, dini ibadet bağlamında, muhtemelen bir doğurganlık ayini veya ilahi evlilik (hieros gamos) olarak gerçekleştirilen ücretli cinsel ilişkiden oluşan ayinlerdir. Bilim adamları, hizmetlerin ödenmesinin söz konusu olmadığı durumlarda “kutsal seks” veya “kutsal cinsel ayinler” terimlerini tercih ederler.¹²³

Özellikle bazı yer ve dönemlerde harfi harfine kutsal fuhuşun tarihselliği, akademik dünyada tartışmalı bir konudur. Ana akım tarihçilik, geleneksel olarak, eski kaynakların ve uygulamalarını detaylandıran vakanüvislerin bolluğuna dayanarak, bunun olası bir gerçeklik olduğunu düşünmüştür, ancak gerçek fuhuş ile ücretsiz kutsal seks arasında ayırım yapmak daha zor olmuştur. Yazarlar ayrıca kanıtları, kendi başına bir dini ibadet eylemi olarak değil, bereket tanrılarının himayesi altında tapınakta uygulanan laik fuhuş olarak yorumladılar. Buna karşılık, bazı modern toplumsal cinsiyet araştırmacıları, yanlış çeviri ve kültürel iftiranın bir sonucu olarak bunun tamamen doğru olmadığını iddia etmişlerdir.¹²⁴

Hitit Devleti’nde babanın konumundan dolayı bir tapınağın hizmetine kızlarını müzisyen, şarkıcı, hatta kutsal fahişe şeklinde verebildikleri iddia edilmekte ise de Darga, dini metinlerde MUNUSUHUUR.LAL sıfatı ve unvanını taşımakta olan kadınların da var olduğunu, genel olarak bu kadınlara “Saraylı Hierodul” manasının

¹²² Murat, 2013, 119.

¹²³ Chavalas, 101-104.

¹²⁴ Stol, 475-476.

verilmiş olduğunu, bununla birlikte bu kadınların Hitit kültüründe gerçekten “kutsal fahişe” olup olmadıklarını kesin olarak belirlenemediği ifade edilmektedir.¹²⁵

Bir ritüel metni dikkate alındığında, “Yaşlı Büyücü Kadın”ın yardımcıları arasında görülür. Kehanet ve yemin tasdik merasimlerinde de yüksek rahibe sınıfına dâhil olup, başrolü oynamaktadırlar.¹²⁶

¹²⁵ Darga, 79-80.

¹²⁶ Darga, 79.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METİNLERE GÖRE HİTİTLERDE TIP VE DOĞUM RİTÜELLERİNDE KADIN

4.1 Hititlerde Tıp

Birçok uygarlığın yaşadığı Anadolu, zengin floristik yapısı nedeniyle etnobotanik araştırmalar için zengin bir çalışma ortamı oluşturmaktadır. Anadolu insanın bitkilerle yakın ilişki içinde olduğu ve en başta gıda, ilaç, yakıt, barınma ve boya gibi alanlarda yararlandığı bir coğrafi bölgedir. Hitit tıbbı büyük ölçüde büyücülük ve şifalı bitkilere dayanıyordu. Hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçların şifalı otlardan yapıldığına dair bir inanış olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁷

Tedavi yöntemi olarak bitkilerden ilaç üretiminin yaygın olduğu Anadolu'da yetişen önemli bitkilerin karışımları ile ilaçlar hazırlanmıştır. Hitit tabletlerinde ilaç yapımında kullanılan birçok bitkinin geçtiği, Anadolu'da yetiştirilmeyen bazı bitkilerin ise yabancı ülkelere ithal edildiği belirtilmektedir.¹²⁸

Benzer toplumlarda tıbbın pratik yönü daha fazla vurgulansa da Hititler hastalıklar konusunda genellikle kaderci görünmektedir. Onlara göre hastalıklar doğal etkenlerden çok ilahi cezalardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Hitit çivi yazılı metinler arasında tıpla ilgili olabilecek metinler az olmakla birlikte, büyü ve

¹²⁷ Ümit Yocket, Eski Çağda Tıp, **Sted Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, 2007, 76.

¹²⁸ Gülsel Kavalalı, Hititler Döneminde Anadolu'da Kullanılan Bitkisel Droglar, **II. Türk Tıp Tarihi Kongresi bildirileri, İstanbul-20- 21 Eylül Türk Tarih Kurum Yayınları**, Ankara, 1990, 131-132.

ritüellerle ilgili metinler çoktur. Ayrıca tıpla ilgili olabilecek metinlerin yarısı hastalıklarda teşhise dayalı yorumlardır.¹²⁹

Yakın Doğu'nun başka yerlerinde olduğu gibi Hitit dünyasında da tıp, yetenekli ve saygın bir meslekti. Tıbbi uzmanlık sıklıkla ulusal sınırları aştı ve yabancı doktorlar, özellikle Mısır veya Babil'den geliyorlarsa, komşularının topraklarında hazır kabul gördüler.¹³⁰ Hitit tıbbi genellikle hastaların tedavisine kapsamlı, "bütünsel" bir yaklaşımı içeriyordu. Saldırıdan kaynaklanan, onarılabılır fiziksel yaralanmalar gibi daha basit rahatsızlıklar, muhtemelen temel tıbbi tedaviden ve uygun tıbbi ürünlerin uygulanmasından fazlasını gerektirmemektedir; pratik tıbbi prosedürler, çeşitli bitki özleri, mineraller (kurşun gibi) ve hayvansal ürünlerden (kan, kemik, süt, yağ ve don yağı gibi) yapılan şifalı merhemler, iksirler ve lapalarla desteklendi; anal veya oral yolla uygulandı.¹³¹

Hititler zamanında doktorluk mesleğinin önde gelen bir meslek olduğu, aralarında kadınların da bulunduğu, başhekim, küçük tabip (yardımcı) vb. rütbelere sahip oldukları tabletlerden anlaşılmaktadır. Hitit metinlerinde doktorlar, A.ZÛ ile belirtilir. Bu unvanı taşıyan kişilerin hayatta kalan birkaç adından yola çıkarak, çoğunlukla erkekler. Ayrıca, Hititler döneminde MUNUS.SA.ZU (SAL=MUNUS=Mİ=kadın) isminin yer aldığı kadın hekimlerin de vazife yürüttüğü bilinmektedir. Kadınlar şifa sanatlarının diğer alanlarında, özellikle "Yaşlı Kadınlar" MUNUS.MEŞŞU.GI olarak bilinen şifa ve onarıcı ritüellerin yazarları ve uygulayıcıları olmak üzere özellikle öne çıktılar.¹³²

¹²⁹ Serkan Demirel ve Uğur Çakırcıoğlu, Identification of medical plants in Hitite cuneiform scripts, **Bellekten**, Cilt LXXXI, Sayı 2091, 2017, s. 306.

¹³⁰ Sedat Alp, **Hitit Çağında Anadolu**, Tübitak Yayınları, Ankara, 2001, 97-98.

¹³¹ Ali M. Dinçol, Aşhella Rituali (CTH 394) Ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış. **Bellekten**, Cilt 49, Sayı 193, 1985, 1-40.

¹³² Bryce, 164.

4.2 Doğum Ritüellerinde Kadın

İnsanoğlu soyunun devamı için üremeye ihtiyaç duymuştur. Üreme ve çoğalma doğum olayı ile gerçekleşmiştir. Günümüzdeki insanlarda olduğu gibi Eski Çağ insanlarında da doğum için bazı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ancak günümüzde bu insanların yaptıkları uygulamalar annenin daha rahat ve bilinçli şekilde doğumunun gerçekleşmesi için yapılan bilimsel uygulamalardan oluşmuştur. Eski Çağ insanlarında ise doğum, dini alanın sınırları içerisinde düşünülmüştür. Doğumun başarılı olması için bilimsel sayılabilecek uygulamaların yanında dini uygulamalarda gerçekleştirerek doğumun başarıya ulaşması için çaba gösterilmiş.¹³³

Hatti Diyarında Hitit kadınlarını ifade etmek için kullanılan terim MUNUS'tur. Bir kızın DUMU.MUNUS olduğu, Kız bebeğe DUMU.MUNUS.GABA, yaşlı kadına MUNUS.SU.GI, kadın kölenin GEME olduğu belirlenmiştir.¹³⁴ Hititçede arma- "gebelik, hamilelik?", armahh- "gebe bırakmak, döllemek, armahhant- "gebe bırak(ıl)ma, çiftleşme" ve armant- armauant, arnuutant-"hamile, gebe" anlamını taşıyan kelimeler vardı.¹³⁵ Doğum sürecinde kullanılmakta olan malzeme ve araçların arasında, kupeššar doğumda kullanılan bir tür tabure, ve huuammaliia-yeni doğan çocuğu tutma bezi arkalıksız bir sandalye, doğum sandalyesi benzeri kelimelerin kullanılmış olduğu günümüze kadar ulaşan metinlerden anlaşılmaktadır.¹³⁶ Güneş Tanrıçası Arinna'ya Kraliçe Puduhepa'nın bir yakarışı sırasında;

¹³³ Murat Turgut, "Hitit Dini Ritüellerinde Kullanılan Objeler", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, 42-44.

¹³⁴ Çilingir Cesur, 2019, 73-79.

¹³⁵ Çelebi, s.100.

¹³⁶ Gaye Şahinbaş Erginöz, **Hititlerde Anatomi ve Tıp**. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1999, 169-174.

“tanrılar doğum yapan kadınlara yardımcı olurlar; ben de doğum sandalyesinde oturan bir kadının” sözlerinden doğumları esnasında doğum sandalyelerini kraliçelerinde kullanmış olabileceklerini düşündürmektedir.¹³⁷

Büyüler, Hitit toplumunda bir kız çocuğunun doğumunun, bir erkek çocuğun doğumu kadar değerli olduğunun kanıtıdır. Bu büyüler doğumdan hemen sonra, “... ona kız çocuğunun malını ver ve bir yıl sonra erkek doğursun...” zikriyle okunurdu. Hitit toplumunda çocuk doğurma eylemi çok önemli kabul edildiğinden, kadın doğumlarının neden bu kadar memnuniyetle karşılandığını anlamak kolaydır.¹³⁸

Demografik kanıtlar, hem bebek hem de çocuk ölüm oranlarının %50 kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Kral II. Muşili'nin Veba Dualarından, Hitit nüfusunun yaklaşık 20 yıl boyunca önemli ölçüde acı çektiğini ve halkın büyük bir bölümünün hastalıktan kırıldığını gösteren kanıtlar var. Hatti Ülkesinde bilinen tek veba vakası bu değildi. Bu gibi kriz zamanlarında Hitit kadınlara üremeleri için baskı yapılırdı.¹³⁹

Bununla birlikte, cinsel birleşme eylemi, Iluyanka Efsanesinin birinci versiyonu ve Ullikummi'nin Şarkısı gibi mitlerde önemli bir unsurdur. Doğum Şarkısı, Hedammu'nun Şarkısı ve Keshshi'nin Şarkısı gibi Hitit mitlerinin tümü, kadınların sahip oldukları gebe kalma ve çocuk doğurma gücüne saygı duyulduğunu gösteriyordu.¹⁴⁰

Hititlerde doğumevi fonksiyonunu görebilecek bir takım yapı ve mekanların mevcut olduğu, bilinmekle beraber günümüze kadar gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda böyle bir yapıya mimarı olarak rastlanılmamıştır. Bununla birlikte dini

¹³⁷ Ünal, s.14.

¹³⁸ Ahmet Ünal, Hitit Tıbbının Ana Hatları. **Bellekten**, Cilt 44, Sayı 175, 1980, 429-446.

¹³⁹ K. Mineck, T. van den Hout, ve H. Hoffner, Hittite Historical Texts II, in **The Ancient Near East: Historical Sources in Translation**, Victoria, 2006, s.259-266.

¹⁴⁰ M. Backvarova, Hurro-Hittite Stories and Hittite Pregnancy and Birth Rituals, in **Women in the Ancient Near East: A Sourcebook**, London & New York, 2014, 272.

metinler vasıtası ile ŐnapŐi'nin "doğum odası (veya evi) Őeklinde kullanılmakta olan bir yapı olabileceği dűŐünölmektedir. Öbür yandan Mezopotamya'dakine benzer bir biçimde Hitit inanç siteminde de doğumun yalnızca kiŐiler ağıısından tüm toplumsal yapı ağıısından da önemli bir gelişme Őeklinde değerlendirilmekte ve kutsal görölmektedir. Doęum sürecinde vücuttan kan çıkmasından ötürü doğumun kadını ve doğumda bulunanları kirli hale getirdiğine inanıldığından dolayı doğumu yapacak olan kadın tecrit edilmiŐtir.¹⁴¹

Üremenin önemini vurgulayan çok sayıda doğum ritüeli keŐfedilmiŐtir. Bunların hepsi uygulayıcının bakış ağıısından kaydedildi. Kraliyet doğumlarında ve maddi durumu iyi olan ailelerde, doğum yapan anneye yardımcı olacak profesyoneller olacaktır.¹⁴² Bunlardan ilki MUNUShaŐnupalla, MUNUSSA.ZU ve ŐAL.ŐA.A.ZU olarak isimlendirilen kişilerdi. Birkaç kelimenin birleŐmesinden meydana gelmiş olan haşnapulla kavramı "doğuma sebep olmak" manasını taşıyan haŐ(Őa)nu. (haŐ="çocuk yapmak, doğurmak") kelimesiyle Hurrice "bilmek" anlamında kullanılan pal kavramının bileŐmesinden meydana gelmektedir. Haşnapulla iç organları bilen kadın' ya da ebe olabileceği ileri sürölmüŐtür.¹⁴³

Büyüler zikretmek ve kötölüğü doğar doğmaz çocuktan uzak tutmak için ayinler yapmak haşnapulla isimli kadının işiydi. Bu kadın aynı zamanda doğumdan sonra çocuğa hoŐ geldin duasını okuyan ve bir yıl sonra başka bir çocuğun doğması için dua eden kadındı. Babil kaynaklı kılavuzlar, kraliyet kadını doğururken meydana gelen kehanetleri kataloglayan Kraliyet hanelerinde bulunmuştur.¹⁴⁴

Anneye yardım eden diğer uygulayıcı Hasawas olarak biliniyordu. Bu, 'doğuranlardan biri' olarak tercüme edildi. Bryce ve Joost Blasweiler gibi bilim adamları onu "Bilge Kadın" olarak tanımladılar. Bununla birlikte, kendi doğum

¹⁴¹ Çelebi, 101.

¹⁴² G. Beckman, **Hittite Birth Rituals**, Weisbaden, Otto Harrassowitz, 1983, 2-4.

¹⁴³ Çelebi, 102.

¹⁴⁴ H. A. Hoffner, Daily Life Among the Hittites, in **Life and Culture in the Ancient Near East**, Bethesda, 2003, 112.

eylemlerini deneyimlemiş bir aile ebesini veya sütanneyi ve ayrıca sihir-tıbbi tekniklerde uzmanlaşmış birini de ifade edebilir. Kraliçe Puduhepa'nın kendisini Hasawas ilan ettiği bilinmektedir. Dualarında ve kraliyet yazışmalarında, hem doğum hem de birçok çocuk yetiştirme konusundaki becerilerinden sık sık bahsetti. Hasawas kadını, kadının doğumunda kullanılan eşyaları hazırlar. Bununla birlikte, daha yoksul haneler sadece bir Hasawas'ın hizmetlerine sahip olacaktı.¹⁴⁵

Bir Doğum Ritüeli, KBo XVII 65, anne adayı üzerinde bir temizlik ritüelinin gerçekleştirilmesi gerektiğini şart koşuyordu. Gebeliğin yedinci ayına ulaşıldığında, karı koca arasındaki tüm cinsel ilişkiler sona ermek zorunda kaldı. Daha sonra mala sunusu yapıldı, ardından uzi ve zurgi adakları yapıldı. Bu tekliflerin neleri kapsadığına dair net bir gösterge de yok. Beckman'a göre, hamile annenin bir tür saflığa erişmesine yardımcı oldular.¹⁴⁶

Hamilelik yedi ay ve bir güne ulaştığında, bir kâhin annenin ağzında bir temizlik ritüeli gerçekleştirdi. Ağız arınmasının, vajinanın sembolik arınmasına eşit olduğu görüldü. Bu, sedir ve demirhindi ağaçlarının kullanımını ve harnai'nin bilinmeyen bir bileşenini içeriyordu. Görücü ayrıca bir Hurri ilahisi okudu. Hitit ritüel metinlerinin birçoğunun Hitit dili dışında başka dillerde de okunmuş olması ilginçtir. Hitit toplumu, diğer şehirleri ve devletleri fethettiğinde birçok farklı kültürü ve inancı kendi bünyesine kattığından, Hitit başşehiri Hattuša kraliyet arşivlerinde temsil edilen en az sekiz farklı dil vardı.¹⁴⁷

Doğum ritüellerinin zikredildiği metinlerde, haşnapulla olarak adlandırılan ebelerin doğumdan önce, doğum sırasında ve doğumun ardından neler yapmış oldukları ve doğum sürecinde kullanmış oldukları aletler ve malzemeler ile ilgili olarak bilgiler sağlamaktadır. Örneğin, doğumdan önce hazırlanması gereken malzeme ve aletleri zikreden bir metinde;

¹⁴⁵ Çilingir Cesur, 2019, 73-89.

¹⁴⁶ Beckman, 133-147.

¹⁴⁷Çelebi, 103-104.

“Bir kadın doğum yapacağı zaman, ebe şunları hazırlar: [İki sandalye] (ve) üç yastık (öyle bir şekilde hazırlanır ki) her tabureye bir yastık yerleştirilir. Ve [bi]r yastık taburelerin arasına, yere koyulur. Çocuk düşmeye (yani doğmaya) başladığı zaman, [sonra] kadın, sandalyelerin üstüne oturur.” ifadesi geçmektedir.¹⁴⁸

KBo XVII 65, doğumdan önce bazı yiyeceklerin yenmesine izin verilmediğini belirtmektedir. Bunlar öğütülmüş tere ve astauwar olarak bilinen başka bir yiyecek maddesiydi. Karı koca birlikte yemek yerken artık aynı masada yemek yemelerine izin verilmedi. Daha sonra Hitit kadınının doğum yapacağı odanın özel bir arınma ritüelini gerçekleştirmesi için bir patili rahibi çağırırdı.¹⁴⁹ Çoğu kadın için burası yatak odasıydı. Bu rahip hem doğum hem de ölüm ritüellerinde uzmandı. Başarılı bir hamilelik ve doğum sağlamak için, doğum odasını kapatmak ve ardından yeniden açmak için mandal ve bağlama kullanıldı. Bunu yaparken anneyi odaya girdirip çıkardı. Bu bağlama, mühürleme ve kapama süreci, yalnızca doğum gerçekleştiğinde açılacak olan rahmin bağlanması, mühürlenmesi ve kapanmasını temsil ediyordu.

Hititlerde doğum ile alakalı eylemlerin bir bölümünün hijyenik özellikte, önemli bir kısmınınsa dini ve majik temelli olduğu görülmektedir. Doğum sürecinde de Bağırma Büyüsü, (Kan(ın) Büyüsü gibi birtakım büyülerin gerçekleştirildiği ifade dilmektedir. Bir metinde geçen;

“Fakat kadın, doğum ağrılarıyla bağırma başladığında, ebe ‘Bağırma Büyüsünü’ tekrar tekrar söyler” sözlerinden de anlaşılacağı üzere doğum gerçekleştirecek kadınlara ebelerin yardımcı olmalarıyla birlikte doğumda ağrı yaşayan annelerin ağrılarını hafifletebilmek amacıyla büyü ritüeli vazifesini de yerine getirirlerdi.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Çelebi, 103.

¹⁴⁹ Bryce, 2-4.

¹⁵⁰Çelebi, 103.

Hititler, başlarına gelen herhangi bir felaketin tanrılarını tatmin edemedikleri için olduğunu düşünmüşlerdir. Doğum yapacak kadının gizlediği herhangi bir suç varsa, doğum sırasında sandalyenin kırılması ve yaralanma gibi kötü sonuçlar ortaya çıkardı. Bu sorunu ortadan kaldırmak için papanikri ritüeli adı verilen bir tören yaparlardı. Bu törende kadının suçu ortaya çıkarılır ve arınması sağlanırdı.¹⁵¹ Bunun içinde tanrıya adaklar kurban edilmiş, Hititlerde doğum sırasında ortaya çıkan aksilikler ve bunların nasıl giderileceği ile ilgili bilgiler, Papanikri Ritüeli adıyla da tanınan metinde şu şekilde ifade edilmişti;

“Kumanni Ülkesinden Hattili rahip din adamı Papanikri şunları söyler: Doğum sandalyesinde bir kadın bulunduğu sırada doğum yapılacak yerin yani doğum sandalyesinin bir küveti zedelendiğinde veya bir kazığı (bacağı?) kırıldığında ve kadın henüz doğurmamışsa, bu kadın o yerin içinde öylece kalır, yeniden bir tahta sandalye kurulur. Bu kadın şimdi artık (dini açıdan) temiz değildir. Hattili rahip doğum sandalyesini ve içinde bulunan alet edevatı yükseğe kaldırır. O, bunları kapıya (şehrin dış kapısı) doğru taşıırken, kapının önünde tanrı Alitapara'ya, yakarak bir kuş kurban eder. Ve (sonra) o; doğum sandalyesini ve aletleri şinapsi'ye getirir (taşır), o bunları kadının yakınında başka bir yere koyar, sonra kadın orada doğum yapar ve Hattili rahip, kadına şunları söyler: Tapınaktaki bozukluğun sebebini fal yolu ile sorarak öğren! Bu kadın fal sorularına başvurur ve eğer herhangi bir tanrıyı kızdırdıysa, ona (sıvı?) kurban eder. Sonra rahip, doğum sandalyesinin 2 küvetini yapar ve onlar için örtü (muhafaza) olarak 2 tane küvet daha ve 4 tane de kazık yapar”¹⁵²

Doğum yapan kadın ve çocuk ile birlikte kullanılan malzemeler de arınma işlemine tabi tutulmuştur. Arınma işlemi çocuğun doğumundan sonra da sürmüştür. Doğum esnasında meydana gelen talihsiz olay, ilahi adalet olarak yorumlanmıştır. Karı ve kocanın lanetli olduğu ve bu yüzden böyle bir olayla karşılaştıkları düşünülmüştür. Kırılan doğum taburesi ülke dışına atılmış ve yerine yeni bir tabure yapılmıştır.

¹⁵¹ Şeyma Ay, Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış, **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt 2012, Sayı 12, 2012, s. 50-51.

¹⁵² Ay, 50-51.

Tanrının lanetini kaldırması ve öfkesini yatıştırması için bir ritüel başlatılmış ve kuşlar kurban edilmiştir.¹⁵³

CTH 477: KBo 9 22 II 28-49 Kizzuwatna kökenli doğum ritüelinde patili rahipleri ile katra- kadınlarının beraber oldukları dikkat çekmektedir. Ritüelde patili rahipleri, katra kadınlarıyla beraber doğumu gerçekleştiren kadının önünde reverans yapma vazifesini ifa ettikleri görülür. Ritüelin devamında ritüelden ayrıldıkları ifade edilen bu görevlilerin karınlarının doyurulmuş olduğu zikredilmektedir.¹⁵⁴

“Ayrıca, patili rahibi sedir, ılgın? (ve) zeytin –(ağaçları) ile birlikte kaptan harnai’yi alır, . ve o kadının ağzını temizler. Daha sonra patili rahibi kabı (ve içindeki) harnai’yi çivilerin üstüne koyar ve onu (kabı) o gizler. Daha sonra kadın gider ve doğum sandalyesine reverans yapar. Daha sonra elini doğum sandalyesine doğru kaldırır. Sonrasında o kendisi oturur ve kocası, patili rahipleri ve katra kadınları giderler. Onlar kadının önünde reverans yaparlar. Ve patili rahibi doğum sandalyesinin (olduğu odayı) müh[ür]ler. Bir kappi- ölçüsündeki bir kap içindeki bir miktar harnai akıtılmıştır. Ve iki çiviye o iç odanın kapısının önüne çakar, (bu şeyleri o alır ve) o (harnai dolu) kappi-ölçü kabını yukarı koyar ve onu gizler. Patili-rahipleri ve katrakadınlarına onlar yemeleri için verirler. Onlar giderler. Fakat gece olduğu zaman (ve) bir yıldız parladığında, o vakit patili-rahibi içeri girer ve doğum sandalyesinin önünde (odanın) bir açılış (ritüelini) yapar.”¹⁵⁵

CTH 470: KBo 24 5 8-14 Başka bir doğum ritüelindeyse ritüelin düzenlenmiş olduğu kadınları rahatlatılabilmek ve teskin edebilmek maksadıyla katra kadınları LÚNAR “müzisyen, şarkıcı” ile beraber şarkı söyleme vazifesini ifa etmektedir: *“İkinci gün son bulur. Ve ikinci günün son gözl[em görevi sırasında, [“büyük kadın”] tanrıya yüksek sesle ağlamaya başladı. Ve onlar “büyük kadın” için endişelendiler. Ve onu “Tanrıların efendisi” [ve?] (yukarıda) sallarlar. Fakat ona*

¹⁵³ Ay, 50-52.

¹⁵⁴ Murat, 118.

¹⁵⁵ Murat, 118.

şarkıcı ve katra-kadınları daha sonra şarkı söylerler. Ardından onlar geceyi [] geçirirler.”

Patili rahibi tarafından gerçekleştirilen ritüel, büyü bir unsur içeriyordu. Kırmızı yünün adet kanının simgesi olduğuna inanılıyordu. Hitit uygulayıcıları bunun fetüs için besin kaynağı olduğunu düşündüler. Kraliyet çifti için kırmızı ve beyaz yün özel bir kemerle iç içe geçmişti. Hem kral hem de kraliçe doğurganlığı artırmak için bunu giydi. Olasılıkla, maddi imkanları olan diğer aristokrat ailelerin aynı büyü ritüeline katılmak için kaynaklara sahip olması muhtemeldir.¹⁵⁶ Daha yoksul Hitit kadınının sedir, ılgın ve zeytin ağacından yaptığı ve daha sonra kırmızı yünle birbirine bağlanan bir bohçası vardı. Bu demet daha sonra kuşağının içine yerleştirildi. Hitit kadınları, doğum sırasında, rahmin sembolik açılması gibi, kemer çözüldüğünden, bunun özellikle önemli olduğunu düşündüler. Doğum odasının arınması yapıldıktan sonra kadının evden çıkmasına izin verilmedi.¹⁵⁷

Doğum sırasında neler olduğuna dair ayrıntılar doğum ritüellerinde de varlığını sürdürmüştür. Kadın doğum sancısı içinde çığlık atarken, Ağlama Büyüsü söylenecekti. Bu, doğum sırasında sembolik sessizliğin temel bir gereklilik olduğuna inanılmadığına dair kanıt sağladığı için önemlidir. Bir bronz bıçak ve 4 bronz mandal temel aletler. Bunlar, göbek bağını kesmek için Hasawas kadını tarafından sağlanmıştı.¹⁵⁸

Hititlerde yaşlı kadın olarak tanımlanan ve şifa veren ritüellerin uygulayıcısı olan MUNUSŞU.Gİ'ler, tıp alanında da önemli bir rol oynamaktaydılar. Bu yaşlı kadınlara MUNUSŞU.Gİ adı verilirdi ve doğum sırasında ebelerle birlikte kadınlara yardım ederlerdi. Hititlerde çocuk düşürme ve cinsel hastalıklar gibi sorunların tedavisinde, dinsel ve büyüsel uygulamalara sıklıkla başvurulurdu. Hititlerde tedavi yöntemleri ve hastalıkları iyileştirme biçimleri büyüyle iç içeydi ve ikisini birbirinden net çizgilerle ayırmak mümkün değildi. Bu bağlamda, Tunnawiya adıyla bilinen bir

¹⁵⁶ Beckman, 33.

¹⁵⁷ London, 138.

¹⁵⁸ Beckman, 33.

yaşlı kadın tarafından yapılan bir ritüelde, sürekli ölü doğum yapan ve artık cinsel fonksiyonlarını biyolojik ve psikolojik olarak yerine getiremeyen bir kadın için suyun şifalandırıcı gücünden yararlanılmaktadır;

“O nehir kıyısına vardığı zaman, nehir kıyısının cini için ince bir ekmek kırar ve onu nehir kıyısına yerleştirir; o yağlı keki (ve) yulafarпасını (?) onun üzerine saçar. O bir şarap libasyonu gerçekleştirir ve (şöyle) der; Şimdi, nehir kıyısının cini, ben sana geri geldim. Sen, nehir kıyısının cini! Kilin alındığı nehir kıyısından (onu) ellerinden al ve adakta bulunan bu kimseyi onunla temizle; onun vücudunun oniki kısmını temizle. Daha sonra o nehir kıyısının kilini alır. Sonra o bir su kaynağına (?) gider, ince bir ekmek somunu kırar ve onu su kaynağı(nın) yanındaki çamurun üzerine yerleştir. Şöyle der; “Sen su kaynağı (?) çamuru karanlık dünyadan yukarıya fişkırtmaya devam et (ve) adakta bulunan şahsın, vücut uzuvlarından aynen bu şekilde kötü kirliliği uzaklaştır”¹⁵⁹

¹⁵⁹ Şimşek, 311-313.

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLERE GÖRE HİTİTLERDE CENAZE ve BAYRAM RİTÜELLERİNDE KADIN

5.1. Cenaze Ritüellerinde Kadın

Anadolu'da doğup büyüyen ve tarihe damgasını vuran Hititler birçok farklı özellikleri ile ön plana çıktıkları gibi Eski Yakın Doğu'da bir kraliyet cenazesini yazılı olarak belgeleyen tek devlet olma özelliğini de taşımaktadırlar. MÖ 2. bin yılda ne de daha öncesinde cenaze ritüelleri ile ayrıntılı bilgi sahibi olduğumuz bir devlet yoktur. Hitit devlet arşivlerinden edinilen bilgilere göre Hitit kral ve kral ailesine mensup kişilerin öldükten sonra yakılarak gömüldükleri anlaşılmaktadır. Yerli halk için fazla yazılı bir belge olmaması onların cenazeleri hakkında fazla bilgi sahibi olmamızı mümkün kılmamakta. Kraliyete mensup kişiler hakkında da bazı belgeler tahrip görmüş olsa da birçoğu okunduğu için daha net bilgilere ulaşılmıştır.¹⁶⁰

Arkeolojik bulgular bize Hititler'in ölü gömme geleneğinde iki farklı yöntem uyguladıklarını göstermektedir. Bunlardan biri cesedin toprağa verilmesi şeklinde gerçekleştirilen İNHUMASYON, diğeri ise cesedin yakılması şeklinde yapılan KREMASYON GÖMÜ'dür. Bu iki terim bilimsel dilde ölü gömme biçimlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Kremasyon gömü Latince 'cremare' (yakmak) kelimesinden türetilmiş olup, cesedin yakılarak küle dönüştürülmesi ve küllerin bir kabın içinde saklanması veya toprağa serpilmesi işlemidir. Kremasyon gömü ile ilgili olarak farklı yorumlar mevcuttur. Bazıları ruhun öbür dünyaya tam olarak

¹⁶⁰ Bryce, 2002, 1-2.

geçebilmesi için cesedin yakılması gerektiğini, bazıları ise ruhun ve bedeninin arınması için bu yöntemin uygulandığını düşünmektedir.¹⁶¹

Ölüm günü ile birlikte ritüeller de başlamaktadır. Ölen kralın ayak ucuna bir çift öküz getirilir ve boğazları kesilir. Kurban kesen kişi ölü bedene seslenerek şöyle der;

“Senin başına gelen bu olsun! Ruhun bu öküzlere girsin!”.

Ardından şarap sunulur ve şarap kabı kırılarak bir daha kullanılmaz. Son olarak bir parça çim kesilir ve gömü alanına yerleştirilir. Bu çim parçası kralın öbür dünyada yaşayacağı çayırları temsil etmektedir.¹⁶²

Ölen kişi için yapılacak ritüellerin, nasıl yapılacağı metinlerde yazmaktadır. Fakat bu yapılacak ritüeller kişiye özel değildir. Çünkü bu metinlerde kişi isimleri yazmamakla birlikte “ölen kraliçeyse böyle yapılır” veya “ölen kral ise şöyle yapılır” diye ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadelerde bize kişiye özel değil de kral veya kraliçe diye iki farklı ritüellerin ayrımının yapıldığını göstermektedir. Cenaze ritüellerinin nasıl yapılacağına dahil yazılan bu kurallar kral ya da kraliçenin ölümünden hemen sonra başlayacak olan ve 14 gün süren cenaze merasiminin organize edilmesi ve bir kargaşalığa yol açmaması için oluşturulmuştur.¹⁶³

Kadınlar Hititlerde kraliyet ailesine mensup kişilerin ölü gömme ritüellerini gerçekleştirmede görev almışlar. Bu ritüellerde kral ve kraliçenin cesetleri gece

¹⁶¹ Hamza Ekmen, Yeni Veriler Işığında Başlangıcından MÖ II. Binin Sonuna Kadar Anadolu'da Yakarak Gömme (Kremasyon) Geleneği, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı1, 2012, 24-25.

¹⁶² Trevor Bryce, **Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum**, Dost Yayınevi, Ankara, 2003, 193-194.

¹⁶³ Fatma Sevinç, Hitit Krallarının/Kraliçelerinin Cenaze Törenleri ve Eski Yakın Doğu'da Kremasyon (Ölüyü Yakarak Defnetme) Geleneği, **38. İcanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Ankara 2007, 10-15.

yakılır yakma işlemi sona erdikten sonra geriye kalan kemiklerin içleri yağ ile doldurulup çömlüklerin içlerine konularak tapınaklarda korumaya alınır. Sonra ritüellerde başrolü yaşlı kadın ya da büyücü kadın olarak bilinen ^{MUNUS}ŞU.GI alır. Bu büyücü kadınlardan iki tanesi karşı karşıya durarak; terazinin bir kefesine değerli madenler diğer kefesine toprak koymaktadırlar. Bu ölen kişinin kefareti için yapılan bir karmaşık ritüeldir. Bu büyücü kadınların daha sonra aralarında geçen diyalogda ölünün ruhunu diğer tarafa kimin götüreceği konuşulur, ardından da teraziyi Güneş Tanrısı'nın huzurunda kırarlar, daha sonra MUNUS tapt/dara adı verilen ağlayıcı (ağıtıcı) kadınlar devreye girerek ağıtlar yakılır dövünmeler başlar. Bu ritüellerde 14 gün boyunca sürmektedir.¹⁶⁴

5.2. Bayram Ritüellerinde Kadın

Hitit dininin özünde “tanrıları kızdırmamak ve onları memnun etmek,” ilkesi bulunmaktadır. Hitit dinine bu ilke, bir “ritüeller/ayinler dini” olma niteliği kazandırmıştır. Bu amaçla tanrılara yönelik uygun bayramları, kurbanları ve dinsel törenleri gerçekleştirmek yoluyla onları yatıştırmak amaçlanmıştır. Ek olarak, tanrılar sinirlenmiş ise -ki bu istemeden yapılmıştır. Sinirlenmelerinin sebebini anlamak amacıyla gerçekleştirilen farklı ritüeller ve uygulamalar da tanrıları memnun etmenin diğer yolları arasındaydı. Tapınakların bakımını yapmak, yiyecek-içecek vermek, kurban sunmak, benzeri işler tanrılar için yapılması gereken rutin ayinlerdir. Bu inanç sistemi çerçevesinde bayramlar; tanrılara karşı sorumluluğun üst seviyelerde, belli bir takvimde, daha zengin malzemelerle, daha organize ve kalabalık bir topluluk ile, bazı bayramlardaysa kral kraliçe ve prensin de katılımlarıyla yapılan ayinlerdir.¹⁶⁵ Kral ve kraliyet ailesinin diğer üyeleri, özellikle başkentte düzenlenen bayramlara sık sık katılsa da, kral ve kraliçenin her bayrama katılması imkânsızdı.¹⁶⁶

“Bayram” kavramı Hitit metinlerinde “Sumerce ideogram kelimesi ile belirtilmektedir. “Bayram ritüelleri” hakkında bilgi bulunan çok sayıda belge Hitit

¹⁶⁴ Cengiz, 190-194.

¹⁶⁵ Dinçol, 86.

¹⁶⁶ Moore, 12-16.

arşivlerinde bulunmaktadır. Bu belgelerde, en ince ayrıntılarına kadar kutlamalar sırasında gerçekleştirilecek olan bütün eylemler anlatılmıştır. Yapılacak bütün işlemler bazılarında gün gün kaydedilmiştir. Bayram metinleri, bu özellikleriyle törenin nasıl yapılacağına dair bilgiler içeren ve önceden hazırlanmış matbu belgeler şeklinde değerlendirilebilir.¹⁶⁷

Hitit metinleri dikkate alındığında 165'ten fazla bayramın kutlanmış olduğu görülmektedir. Yerel düzeylerde kutlanmakta olan bayramların da kutlanmakta olduğu muhtemel olup bu yerel kutlamalar, bu sayının dışındadır. Tapınakla vazifeli olanlar ile ilgili talimatların yer aldığı bir metinde sadece Hattuša'da kutlanmakta olan bayramların sayısının olduğu ifade dilmektedir.¹⁶⁸

EZEN4 BIBRU “riton bayramı”

EZEN4 šatlaššaš “šatlašša bayramı”

EZEN4 dahiyaš “dahiya bayramı”

EZEN4 išuwaš “išuwa bayramı”

EZEN4 pudahaš “pudaha bayramı”

EZEN4 hiyarraš “hiyara bayramı

EZEN4 tethašnaš “gök gürültüsü bayramı”

EZEN4 hamešhandaš “ilkbahar bayramı”

EZEN4 zenandaš “sonbahar bayramı”

EZEN4 AIALU “geyik bayramı”

EZEN4 MU-ti “yıl bayramı”

¹⁶⁷ Esmâ Reyhan, Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri, **Turkish Studies**, Cilt 11, Sayı 16, 2016, 93.

¹⁶⁸ Reyhan, 94.

EZEN4 ITU.KAM “ay bayramı”

Genellikle Hitit bayramları aşağıda verilen içerikler çerçevesinde isimlendirilmiştir.¹⁶⁹

- Belirli insan gruplarına göre bayramlar: yaşlı adamların bayramı, temiz rahibin bayramı, tanrı anaları bayramı, uzak yerlerdeki insanların bayramı.

- Törenin en önemli bölümüne göre bayramlar: yıkanma bayramı, dağa götürme bayramı

- Tarımsal faaliyetlere göre bayramlar: orak bayramı, bağbozumu bayramı, harman bayramı, üzüm kesme bayramı, meyve bayramı, ekin yığını bayramı,

- Mevsimlerle: İlkbahar bayramı, sonbahar bayramı, yıl bayramı, ay bayramı,

- Meteorolojik olaylara: yağmur bayramı, gök gürültüsü bayramı,

Hemen hemen bütün bayramlar: Eski Çağ toplumlarında doğanın canlanması ve baharın başlangıcı “bahar bayramları” ile kutlanmıştır. Hitit takvimi çerçevesinde kutlanmakta olan bayramlardan en önemlilerinin arasında sonbahar ile ilkbaharda kutlanan bayramlar bulunmaktadır. İlkbaharın Hitit kültür dünyasında, senenin başlangıcı şeklinde kabul edilmekte ve bayramlar ile bu başlangıç karşılanmaktaydı. AN.DAĞ.ŞUM festivali ilkbaharda kutlanırdı ve tapınaklara isimsiz AN.DAĞ.ŞUM bitkisinin yerleştirilmesini içerirdi. Bu bahar şenlikleri bağımsız kutlamalar olarak başlamıştır. I. Şuppiluliuma'nın hükümdarlığında bu bayramlar, Arinna'nın Güneş Tanrıçası devlet kültüne ve Hatti'nin prömiyer tanrılarına dahil edilmiştir. Bayram başlangıçta 35 günlük bir süre boyunca gerçekleşti ancak IV. Tudhaliya döneminde 40 güne uzatılmıştır. "Acele etme bayramı" olan EZEN nuntariyaşhaş, kralın askeri harekattan döndüğü sonbaharda yapılırdı.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Reyhan, 94.

¹⁷⁰ Moore, 12-16.

AN.DAĞ.ŞUM ve nuntarriyaŐaŐ ile beraber en önemli Hitit mevsim bayramlarından biri de, Purulliya- Bayramıdır. “Toprak” terimi ile ilişkilendirilen Hatti kökenli yeni yıl bayramı olan Purulliya- Bayramı Eski Hatti geleneğine ait olup Hatti kökenli tanrılardan Fırtına Tanrısı Telipinu ve Inara(a) ön plana çıkmıştır. Purilli'nin "yer, yer, ülke" gibi anlamları vardır. Çivi yazılı tabletlerde bu kelime puruli-, purulli-, ũurulli-, puruliŐ-, ũurulliya-, purulliya-, purulliyān, purulliyaŐ olarak geçmektedir. Hurri dilinde “ev, tapınak” gibi anlamlara sahiptir. Purilliya- Bayramı her bayramda olduğu gibi Hitit kralının başrahibinin himayesinde kutlanırdı. BaŐkent HattuŐa'da Purilliya-Bayramı için görkemli törenlerin düzenlendiği arŐivlerdeki tabletlerden anlaşılmaktadır.¹⁷¹

^{KI}LAM bayramı da mevsimsel bir kutlama türü olup kült gezilerini içermektedir. ^{KI}LAM kavramı, “kapı yapısı, pazar yeri” manasına gelmektedir. Büyük ihtimalle üç gün süren ve başkentte kutlanan bayram ayinleri çerçevesinde HattuŐa'nın saray kapısı oldukça önemlidir. Hitit baŐkentinde kral ve kraliçenin yapmış oldukları bir tür gezi biçimindedir. Bu ayinlerin ise yaz mevsiminde gerçekleştirildiği düşünölmektedir. Çok sayıda Hatti kökenli tanrı adının bu bayramla ilgili olarak geçiyor olması bayramın kökeni ile ilgili bilgi sağlamaktadır. ^{KI}LAM bayramı da diğer ayinlerin gerçekteŐiđi gibi, Halentuwa- Evi'nin açılması ile başlayıp geniş bir katılımlarla törenler sürmektedir.¹⁷²

Hurri kökenli olan (H)iŐuwa Bayramı ise 8 gün sürmekte olup ve hangi mevsimde kutlandığı tespit edilmemiŐtir. Hitit, Luwi ve Hurri unsurları içeren bayram, Fırtına Tanrısı Manuzziya onuruna gerçekteŐtirilmektedir.¹⁷³

Hititler yiyecek ve içecek sunarak ve atletik yarışmalar, akrobasi, müzik ve dans şeklinde eğlence sağlayarak tanrılara ũükretmiŐlerdir. Kraliçe, büyük bayramlara katılmasının yanı sıra, kral ve ülke adına dua etmekten, kehanet soruŐurmaları

¹⁷¹ ũnal, 2003, 91-92.

¹⁷² Reyhan, 93.

¹⁷³ Dinçol, 9.

yapmaktan ve tanrıların kraliyet ailesini kutsamaları için adak adaklarından sorumluydu.¹⁷⁴

Çok çeşitli etkinlikleri kutlayan bayramlar, özellikle tarımla ilgili, yılın her zamanında yapılmıştır. Bu bayramlar, ulusal öneme sahipti ve kralın varlığını gerektiriyordu, diğerleri daha yereldi; bazıları yılın mevsimlerinden, bazıları kutladıkları etkinliklerden (üzüm hasadı gibi) ve bazıları da festival programının belirli bir özelliğinden sonra seçilmiştir. Hitit İmparatorluğu'nun kalbinde iki büyük bayram kutlanırdı. Hitit kasabaları, yerel tanrılar için biri sonbaharda depo kapları dolduğunda, diğeri ilkbaharda kaplar açıldığında olmak üzere her yıl en az iki bayram düzenlerdi. Bazı Hitit kasabalarında yılda on kadar bayram kutlanırdı. Bayramların çoğu yerel tapınakların kült personeli tarafından gerçekleştirildi.¹⁷⁵

Bayramlar Hitit coğrafyasına, Hitit emperyal yayılmasının yerel kültürler üzerindeki etkisine ve kraliyet gücünü sergilemek ve meşrulaştırmak için törenlerin nasıl kullanıldığına ışık tutmaktadır. Antik bayramlar çok anlamlı olmalarına rağmen, Hitit bayramlarının siyasi boyutu, dini bağlamlarına göre çok az ilgi görmüştür. Bayramları oluşturan ayrıntılı alaylar ve toplantılar, krala yakınlık, kıyafet zenginliği ve ritüel davranışlar yoluyla sosyal ayrımlar yaratmıştır. Antik Yakın Doğu'daki bayramlar, yalnızca yerel sakinleri değil, aynı zamanda uzak kasaba ve köylerin sakinlerini de ilgilendiren büyük, bazen uzun süren etkinliklerdi. Bayramlar, kraliyet sarayı üyelerinin ve diğer seçkinlerin kraliyet çiftini görebildiği ve onlarla etkileşime girebildiği ortamlardı. Kralın gücü ve meşruiyeti, geçit törenleri, dini törenler ve ziyafetlerin ve atletik yarışmaların sponsorluğu dahil olmak üzere gösteri yoluyla pekiştirilmiştir. Ayrıca, bayramlar sırasında elitlerin etkileşimi, kraliyet sarayı içinde sosyal bütünlüğü beslemiştir.¹⁷⁶

Hititler, Sumercedeki EZEN şeklinde açıklanan bayramlar SISKUR şeklinde isimlendirilen ritüelleri birbirinden ayırmışlardır. Bayramlar “tapınaklara” yönelik düzenlenmekte olan toplu ayinleri ve tanrılara yönelik sunular sunulmasını;

¹⁷⁴ Reyhan, 93.

¹⁷⁵ Moore, 12-16.

¹⁷⁶ Bryce, 192-196.

diğeriye kişilere yönelik ve özgül hastalıkları tanımlamak amacıyla onlar tarafından belirtilen büyülü işlemleri ifade etmekteydi. Daha geniş bir anlamda, "ritüel" teriminin, belirli bir sonucu meydana getirmeyi veya belirli bir olayı anmayı veya geliştirmeyi amaçlayan herhangi bir sembolik eylemi veya performansı kapsadığı söylenebilir. Her halükârda, bayram ile ritüel arasındaki ayırım mutlak değildir. Çünkü bir bayram boyunca gerçekleştirilen prosedürlerin çoğu, ellerin yıkanması, ekmeğin kırılması, törensel danslar, açık bir şekilde ritüelistik karakterler birbirine bağlıydı. Gerçekten de bir bayram programı büyük ölçüde bir dizi ritüelden oluşurdu.¹⁷⁷

Hitit Anadoluındaki kraliyet kadınları en çok dinsel alanda etkindi; Bayramlara katılıyor ve tanrılara adak adaklarını sunuyorlardı. Bayramlarda kraliyet kadınları dışında diğer kadınlar da ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede Yörüklü'de yapılan arkeolojik kazılarda ele geçirilen iki Hüseyinde vazosundan tek frizli olanında, müzikçiler yanında boğa üzerinde gerçekleştirilen akrobatik dans sahnelerinin tasvirini bulmak mümkündür. Daha büyük olan ikinci vazoda tasvir edilen "oynayan bir kadın" figürü ile Hitit sanatında ilk kez karşılaşmıştır. Müzik eşliğinde ellerini yukarı kaldıran kadın, parmaklarını şıkırdatarak oynamaktadır. Bu eserlerin de ortaya koyduğu gibi, bayramların kurban sunumunun ardından en önemli uygulaması, şarkı söyleme, müzik aleti çalma, dans etme benzeri uygulamalarıdır. Kült personelinin içerisinde önemli bir konumu bulunan kadın şarkıcılar mensubu buldukları kültürün etnik kökenlerine uygun bir şekilde farklı dillerde, "Hattice, Luwice, Hurrice, Babilce" şarkı söylemişlerdir.¹⁷⁸

Boğazköy'den ele geçirilen İki tablette, Hazkara-/hazgara-/hazikari- kadın müzisyen anlamında kullanılmıştır. Çoğu kez Hazgara-kadınları, korolarda kültür esnasında, diğer kadın gruplarında olduğu gibi şarkı söylemişlerdi. Ancak kültür esnasındaki asıl vazifesi yalnız şarkılar söylemek değildi. Kültür esnasında, kurbanların hazırlanması, tanrı heykellerinin taşınması ve düzenlenmesi gibi başka vazifeleri de vardı. Hazgara-kadınları, tanrıları (heykellerini) Varvataliya pınarına,

¹⁷⁷ Moore, 12-16.

¹⁷⁸ Reyhan, 98.

kült taşlarına götürerek Tanrıları kült taşlarının önüne yerleştirirlerdi.¹⁷⁹ MUNUS^{zintuhi} de "kadın şarkıcı, koro şarkıcısı" manasını taşımaktadır. Tanrıça MUNUS^{zintuhi} Arinna'nın güneş tanrıçasının ve fırtına tanrısının torunudur. Buda tanrıça zintuhi kültürünün Arinna'da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Tanrıça zintuhi gerçekleşen birçok ritüellerde Profesyonel şarkıcı ve müzisyenler arasında Hitit metinlerinde yer almakta ve bayram metinlerinde dans edenlerin içinde bulunmaktadır.¹⁸⁰

Bayramlarda kral ile birlikte kraliçe de ön plandaydı. AN.DAĤ.ŠUM bayramında kral ve kraliçe, Zababa tapınağının ön avlusunda duraklarken, iki saray görevlisi (DUMU É.GAL) ellerini yıkamaları için onlara su getirirdi. Kral ve kraliçe birlikte ellerini yıkarlar ve saray hizmetlilerinin başı (GAL DUMU.MEŠ É.GAL) onlara ellerini kurutmak için bir çarşaf ikram ederdi. Bu rutin tören, saray içindeki hiyerarşiyi pekiştirir; iki saray görevlisi, kral ve kraliçenin ellerini yıkaması için su tasını pasif bir şekilde tutar, ancak yalnızca sarayın baş görevlisi kral ve kraliçeye bir el havlusu verme ayrıcalığına sahiptir. İlk törenlerin ardından kral ve kraliçe ayrılırdı. Kraliçe iç tapınağa girer ve kral taht kürsüsündeki yerini alırdı. Kral, kraliçenin refakatinde olmadan ocağa, tahtın önünde, pencerede, kapının mandalında ve yine ocağın yanında tanrıya kurban eti sunmaya başlardı.¹⁸¹

¹⁷⁹ Rukiye Akdoğan, Hititçe Yeni Bayram Metinleri (Bo 3701, Bo 3968) **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 29, Sayı 4, 2020, 230-232.

¹⁸⁰ Murat, 2013, 7- 13.

¹⁸¹ Moore, 22-23.

SONUÇ

Hititler, Anadolu'da MÖ 2. bin yılda büyük bir medeniyet kurmuş ve çok tanrılı bir din inşa etmişlerdir. Hitit dininde ritüeller, tanrılarla iletişim kurmanın ve onların kutsamasını ve ilahi düzeni sağlamanın en önemli yollarından biridir. Hitit ritüellerinde kadınlar, hem büyücü hem de rahibe olarak aktif bir rol oynamışlardır. Kadınlar, tedavi, doğum, arınma gibi ritüellerde hekimlik, ebelik, büyücülük gibi görevler üstlenmişlerdir. Ayrıca kadınlar, dini bayramlarda da tanrılara sunular yapmışlar, yemek masaları hazırlamışlar, dans etmişler, şarkı söylemişler ve müzik aletleri çalmışlardır.

Bu çalışmada, Yazılı Kaynaklara Göre Hitit Devrindeki Kadın Ritüelleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve günümüzdeki bazı geleneklerle bağlantıları ortaya konulmuştur. Bu bağlamda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Hititler, ilkbaharın gelişi ve yeni bir tarım yılının başlangıcı olarak kutladıkları AN.TAH.SUM Bayramı'nda çiğdem bitkisine önem vermişlerdir. Bu gelenek, günümüzde Nevruz kutlamalarında da devam etmektedir. Nevruz, doğanın canlanmasını ve yeni bir yılın başlangıcını simgeleyen bir bayramdır. Nevruzda da çiğdem gibi renkli çiçekler kullanılır ve ateş yakılır.

- Hititler, büyü ritüellerinde metallerin veya değerli taşların arındırma özelliğine inanmışlar ve bunları muska veya tılsım olarak kullanmışlardır. Günümüzde de muska ve büyü yapan kadınlar hala bu ve buna benzer ritüelleri uygulamaktadır. Muska veya tılsım, kişiye koruma veya şifa sağlamak için yapılan küçük nesnelere dir. Muska veya tılsım yapmak için genellikle metaller veya değerli taşlar kullanılır.

- Hititler, dini bayram kutlamalarında tanrılara sunular yapmışlar, yemek masaları hazırlamışlar, dans etmişler, şarkı söylemişler ve müzik aletleri çalmışlardır. Günümüzde de dini bayramlarda kurban kesilmesi, sofralar kurulması, eğlenilmesi ve müzik dinlenilmesi gibi gelenekler devam etmektedir. Kurban kesmek, tanrılara saygı göstermek ve onların rızasını kazanmak için yapılan bir sunudur. Sofralar kurmak, bereketi paylaşmak ve dayanışmayı arttırmak için yapılan bir davranıştır.

Eğlenmek, dans etmek, şarkı söylemek ve müzik dinlemek ise tanrılara şükretmek ve sevinci ifade etmek için yapılan eylemlerdir.

- Hititler, doğum yapacak kadınların ağızlarında bir temizlik ritüeli gerçekleştirmişler ve bu ritüel vajinanın sembolik arınması olarak anlaşılmıştır. Bu ritüel, doğumun kolay ve sağlıklı olmasını sağlamak için yapılmıştır. Günümüzde de doğum yapacak kadınlara su içirilmesi veya vajinal duş yapılması gibi uygulamalar, benzer bir amaçla devam etmektedir. Bu uygulamalar, doğumun hijyenik ve rahat olmasını sağlamak için yapılmaktadır.

- Hititler, ölen kişileri yakarak veya ceset halinde gömmüşlerdir. Yakma gömme uygulaması, Hititlerin farklı etnik gruplardan etkilendiğini göstermektedir. Günümüzde de bazı kültürlerde yakma gömme uygulaması devam etmektedir. Örneğin Hindistan'da Hinduizm inancına göre ölen kişiler yakılarak gömülmektedir.

- Hititler, ölü gömme törenlerinde ceset ile birlikte ölü hediyeleri de mezar çukuruna bırakmışlardır. Ölü hediyeleri, ölen kişinin öte dünyada ihtiyacı olabilecek eşyalar veya değerli nesnelere dir. Günümüzde de bazı kültürlerde ölü hediyeleri uygulaması devam etmektedir. Örneğin Çin'de Taoizm inancına göre ölen kişiler için kâğıttan yapılmış para, araba, ev gibi nesnelere yakılmaktadır.

- Hititler, ölü gömme törenlerinde mezar yerinde bir ölü yemeği düzenlemişlerdir. Ölü yemeği, ölen kişiye saygı göstermek ve onun ruhunu yatıştırmak için yapılan bir uygulamadır. Günümüzde de bazı kültürlerde ölü yemeği uygulaması devam etmektedir. Örneğin Türkiye'de İslam inancına göre ölen kişi için helva dağıtılmakta veya hayır yemeği verilmektedir.

Bu sonuçlar bize Hitit kadınlarının toplumda önemli bir yere sahip olduklarını ve kültürlerini günümüze kadar taşıdıklarını göstermektedir. Hitit kadın ritüelleri, Anadolu'nun zengin kültür mirasının bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

- Akçelik, S. S. (2018). Hitit Dininin Niteliksel Özellikleri. *Kafdağı*, 3(1): 52-70.
- Akdoğan, R. (2020). Hititçe Yeni Bayram Metinleri (Bo 3701, Bo 3968). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4): 223-242.
- Akkuş Mutlu, S. (2021). Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Davul Çalma Geleneği: Sumer ve Hitit Örneği. *Akademik Matbuat*, 5(1): 25-42.
- Alanci, H. K. (2021). Hitit Sağaltma ve Arındırma Ritüellerinde Analojiler. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 15(1): 97-136.
- Alp, S. (2005). *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Tübitak, Ankara.
- Ay Ş. (2012). Hitit Metinlerinde Geçen Gebelik Konusuna Kısa Bir Bakış. *Tarih Okulu Dergisi*, 2012(12): 41-61.
- Bachvarova, M. (2013). *Hurro-Hittite Stories and Hittite Pregnancy And Birth Rituals*. Routledge, Londra.
- Balkan, K. (1948). Eti hukukunda İçgüveylik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6(3): 147-152.
- Başol, S. (2014). Hititlerde Büyü ve Büyü Malzemeleri. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Denizli.
- Bayram, S. ve Kuzuoğlu, R. (2013). Kültepe Metinlerinde Evlilik. *Aktüel Arkeoloji*, (35): 68-72.
- Beckman, G. (1983). *Hittite Birth Rituals*. Otto Harrassowitz.
- Beckman, G. (2019). Females As Sources of Authority in Hittite Government and Religion. In I. Peled (Ed.), *Structures of Power* (Pp. 145-148). Chicago: Oriental Institute of The University of Chicago

- Bozgun, Ş. (2020). Nerik ve Hakmiş Hakkında. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 14(1): 29-50.
- Bryce, T. (2002). *Life and Society in The Hittite World*. OUP Oxford.
- Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Yayınevi, Ankara.
- Cameron, A. ve Kuhrt, A. (2013). *Images of women in Antiquity*. Routledge, Londra.
- Campbell, D. R. (2016). The Introduction of Hurrian Religion Into the Hittite Empire. *Religion Compass*, 10(12): 295-306.
- Chavalas, M. W. (2014). *Women in the Ancient Near East: A sourcebook*. Routledge, Londra.
- Collins B. J. (2014). *Women in Hittite Ritual, in Women in the Ancient Near East*. Routledge, New York.
- Collins, B. J. (2007). *The Hittites and their World*. Society of Biblical Lit.
- Çeçen, S. ve Gökçek, L. G. (2021). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da Yerel Sarayların Tüccarların Mallarına El Koyması Durumu ve Yerel Yetkili Uşanalum. *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 535-545.
- Çelebi, B. (2007). Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara.
- Çilingir Cesur, S. (2017). Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi*, 10(32): 777-814.
- Çilingir Cesur, S. (2020). *Hititlerde ritüel ve büyü*, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul.

- Çilingir Cesur, S. (2019). Eşyanın Cinsiyeti: Hitit Ritüellerinde Kadın. *Tüba-Ar Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, (24): 73-90.
- Darga, M. (2013). *Anadolu'da kadın*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demir, O. (2016). Hitit Döneminde Anadolu'da Iştar-Šauška Kültü. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Kastamonu.
- Demirel, S. (2014). Hitit İdarî Sistemi İçerisinde Tapınakların Konumu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40): 2-4.
- Demirel, S. ve Çakılcıoğlu, U. (2017). Hitit Çivi Yazılı Yazılarında Tıbbi Bitkilerin Tanımlanması. *Belleten*, 81(291): 305-328.
- Dinçol, A. M. (1982). *Hititler, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 1*. Görsel Yayınlar.
- Dinçol, A. M. (1985). Aşhella rituali (CTH 394) ve hititlerde salgın hastalıklara karşı yapılan majik işlemlere toplu bir bakış. *Belleten*, 49(193): 1-40.
- Dinçol, B. (2003). Hititlerde müzik. *Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları Dergisi*, 19(119): 50-55.
- Doğan Alparslan, M. (2013). Hititlerde Kadın. *Aktüel Arkeoloji*, (32): 70-79.
- Ekmen, H. (2012). Yeni Veriler Işığında Başlangıcından MÖ 1. Binin Sonuna Kadar Anadolu'da Yakarak Gömme (Kremasyon) Geleneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1): 23-49.
- Erginöz G. Ş. (1999) *Hititlerde Anatomi ve Tıp*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Fidan, S. S. (2018). Yazılı Belgeler Işığında Hitit Kadınları. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (157): 25-42.

- Gökçek, L. G. ve İnce, G. (2016). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da İnanç Sistemi. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 12(1): 43-62.
- Günbattı, C. (2012). *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri.
- Hatunoğlu, Z. (2008). Asur Ticareti ve Anadolu'da Muhasebe Yapısı. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (20): 91-114.
- Hoffner, H. A. (2006). Hittite Historical Texts II: "The Treaty with Kurunta of Tarhuntašša". Victoria, Oxford.
- İmparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*. İtalyan Kültür Heyeti, Ankara.
- Kavalalı, G. (1999). Hitit Döneminde Anadolu'da Kullanılan Bitkisel Droglar. *II. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Ankara, Türk Tarih Kurumu*, 7(131):131-132.
- Kılıç, Y. ve Duymuş, H. H. (2007). Hititlerde kadın ve siyaset. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(42): 85-99.
- Kınal, F. (2021). *Eski Anadolu Tarihi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kuhrt, A. ve Şendil, D. (2009). *Eski Çağ'da Yakındoğu: yaklaşık MÖ 3000-330*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kuzuoğlu, R. (2007). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu Kraliçeleri. *Belleten*, 71(262): 795-810.
- Macqueen, J. G. ve Davutoğlu, E. (2001). *Hititler: ve Hitit çağında Anadolu: 149 resim, harita ve planla*. Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Mandacı, E. (2015). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Aile Hukukunda Kadın (MÖ. 1950-1750). *History Studies*, 7(1): 81-94.
- Marcuson, H. (2016). " Word of the old woman": Studies in female ritual practice in Hittite Anatolia. The University of Chicago Doctoral dissertation,

- Mielke, D. P. (2021). Hitit dünyasında kentler ve kent yaşamı. *Aktüel Arkeoloji*, 13(1): 36-45.
- Moore, M. (2018). Hitit Kraliçeliği: Hitit Anadolu'sunda Kadın ve Güç. Doktora tezi, Kaliforniya Üniversitesi, Kaliforniya.
- Mouton, A. (2008) Hittite Witchcraft. *In Acts of the VIIth International Congress of Hittitology*, Çorum, 25-31 August.
- Murat, L. (2013). Kült görevlisi şarkıcı kadınlar: MUNUS (. MEŠ) katra-, MUNUS (MEŠ) hazgara. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54): 115-134.
- Murat, L. (2017). Hitit Döneminde Kadın ve Önemi. O. Köse (Ed.), Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın, *Canik Belediyesi Kültür Yayınları*, (1): 73-80.
- Pouyan, N. (2016). Mesopotamia, The Cradle of Civilization and Medicine. *World Journal of Pharmaceutical Research*, 5 (4): 192-225
- Renda, G. (1993). Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın: Anadolu Kadınının 9000 yılı/sergi kataloğu. *Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları*, İstanbul.
- Reyhan, E. (2003). Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 6(2): 111-142.
- Reyhan, E. (2003). KIzzuwatna'lı Mastigga'ya Aitritüel Metinler Üzerine. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 6(1): 165-196.
- Reyhan, E. (2008). Eski Anadolu kültüründe büyü ve büyücülük. *Gazi Akademik Bakış*, 2(3): 227-242
- Reyhan, E. (2016). Hitit Kültür Dünyasında Bayram Ritüelleri. *Electronic Turkish Studies*, 11(16): 93-102.
- Reyhan, E. (2017). *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim Direktif, Yemin ve Sadakat*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

- Sever, H. (1992). Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kaniş Karumu Kararı. *Belleten*, 56(217): 667-674.
- Sever, H. (1994). Asur Ticaret Kolonileri Çağında (MÖ 1970-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler. *XII Türk Tarih Kongresi*, 12-16 Eylül, Ankara.
- Sevinç, F. (2007). 'Hitit Krallarının/Kraliçelerinin Cenaze Törenleri ve Eski Yakın Doğu'da Kremasyon (Ölüyü Yakarak Defnetme) Geleneği", 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül, Ankara.
- Stol, M. (2016). *Women in the Ancient Near East*. De Gruyter, Boston.
- Şahin, G. M. (2017). Hitit Yasalarında Kadının Yeri. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 4(2): 134-143.
- Şahin, H. A. (2004). *Anadolu'da Asur ticaret kolonileri devri (MÖ 1975-1725)*. Kayseri ve yöresi tarih araştırmaları merkezi yayınları. Erciyes Üniversitesi.
- Şimşek, F. (2021). Hitit Devletinde Büyücü ve Şifacı Kadınlar. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27): 303-314.
- Tuncer, H. (2022). Hititlerde Kadınlığın İki Sembolü: Gıšhulali ve Gıšhueša. *Amisos*, 7(13): 480-489.
- Turgut, M. (2018). Hitit Dini Ritüellerinde Kullanılan Objeler. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Konya.
- Tülin, C. (2004). Hitit Çağında Anadolu'da Anaerkil İzler. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Türkmen, H. Ö. (2011). Tarihsel olarak kadın şifacılık ve tıbbın değerleri. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 1(2): 21-27.

Ünal, A. (1980). Hitit Tıbbının Ana Hatları. *Belleten*, 44(175): 429-446.

Vigo, M. (2016). Sources for the study of the role of women in the Hittite administration. In B. Lion & C. Michel (Eds.), *The role of women in work and society in the ancient Near East* (pp. 328-353). De Gruyter.

Yoket, Ü. (2007). Eski Çağda Tıp. *Sted Dergisi*, 12(2): 76-79.

